

SUNNUDAGUR 19. JANÚAR 1992

BLAÐ B

ÓLAFUR THORS

19.01. 1892 – 19.01. 1992

Ólafur Thors, formaður Sjálfstæðisflokkssins 1934–1961 og forsætisráherra 16. maí 1942 – 16. desember 1942, 1944–1947, 1949–1950, 1953–1956 og 1959–1963.

ÓLAFUR THORS var einhver svipmesti stjórnálaföringi Íslendinga á þessari öld. Réttilega sagði Bjarni Benediktsson að Ólafi látnum: „Hann var sjálfkörinn foringi og menn nutu leiðsögu hans með ljúfu geði.“

Ólafur Thors var einn helsti forgöngumaður um stofnun Sjálfstæðisflokkssins árið 1929. Hann var formaður flokkssins í næra þrjá áratugi, sat á Alþingi í tæp fyrutíu ár og var um árabil ráðherra og forsætisráðherra. Hann var leidtogi sjálfstæðismanna á mesta umrótstíma þessarar aldar. Hann hafði forystu í sjálfstæðisbaráttunu og varð fyrsti þingkjörni forsætisráðherra íslenska lýðveldisins. Hann leiddi baráttuna fyrir frjálsræði í atvinnurekstri og viðskiptum og stóð vörð um einkaframtak og einstaklingsfrelsi, þegar stjórnálafandstæðingar hans kröfðust „skipulagningar atvinnulífsins“ og þjóðnýtingar fyrirtækja. Hann talaði málí vestraennar samvinnu, lagði drög að sókn Íslendinga í landhelgismálum, hafði kjark til að eiga samstarf við höfuðandstæðinga sína í stjórnálum, sósialista, af því að hann trúði því, að það leiddi til nýsköpunar atvinnulífs á Íslandi. Hann beitti sér gegn ranglátri kjördæmaskipan og náði miklu árangri. Hann myndaði Viðreisnarstjórnina, sem hófst handa um mestu og farsælustu efnahagsumbætur hér á landi á síðari árum.

Svo einkennilegt sem það má virðast varð Ólafur Thors nánast stjórnálamaður af tilviljun. Hann var forstjóri öflugs útgerðarfyrirtækis í meira en áratug. Hugur hans stóð til að feta í fótspor föður síns, Thors Jensens, hins kunna athafnamanns. „Hann ætlaði sér að verða útgerðamaður, gera út skip, eiga skip og stjórna skipaflofa. Honum kom um þær mundir aldrei til hugar að verða skipstjóri á þjóðarskúturni,“ skrifar Birgir Kjaran í endurminningum sínum um Ólaf.

Miklir hæfileikamenn leynast ekki lengi í litlu þjóðfélagi. „Ólafur Thors vakti athygli jafnt ungra sem gamalla með gjörvileik sínum, hiklausum fullyrðingum og rösklegri framgöngu,“ skrifar Bjarni Benediktsson. Hann var fenginn til að taka sæti á lista heimastjórnarmanna 1921, en fyrst kjörinn á þing fyrir Íhaldsflokkinn í aukakosningum í Gullbringu- og Kjósarsýslu í janúar 1926. Hann var þingmaður þess kjördæmis til 1959, en eftir það til dauðadags fyrir Reykjaneskjördæmi.

Jón Þorláksson, fyrsti formaður Sjálfstæðisflokkssins, fylgdist með Ólafi Thors á fyrsta framboðsfundi hans í kosningunum 1926. Eftir Jóni var þá haft, að hann hefði ekki séð neinn ungan mann vaxa úr grasi á seinni tínum, er honum

bætti eiga meira erindi í stjórnálum en Ólafur.

Ólafur Thors var kjörinn formaður Sjálfstæðisflokkssins 1934, þegar flokkurinn hafði aðeins starfað í fimm ár. Hann gegndi formennsku fram til ársins 1961, er hann dró sig í hlé sökum heilsubrests. Frjálslyndir menn í nágrannalöndum okkar furða sig oft á stærð og styrk Sjálfstæðisflokkssins. Í öðrum norrænum löndum eru borgaralegir menn skiptir í marga flokka og áhrif þeirra á vettvangi stjórnálanna einatt í samræmi við það. Í mínum huga leikur ekki vaft á því að gæfa Sjálfstæðisflokkssins hefur verið að hafa átt foringja eins og Ólaf Thors. Eftir á að hyggja sjáum við hvílkt afrek það var, að halda fylkingu borgaralegra manna á Íslandi saman á tímum þegar róttæk og þróttmikil öfl kröfðust gerbreyttra stjórnarháttu og vildu kollvarpa þjóðskipulaginu.

Andstæðingar flokksins hafa auðvitað séð ofsjónum yfir styrk hans og stöðu í íslensku þjóðlifi og átt erfitt með að sætta sig við þá yfirburði. Margoft hafa þeir þóst sjá fyrir hrun flokksins og endalok. Í mjög hörðum umraðum fyrir réttum fimmtíu árum á Alþingi vísaði einn aðalandstæðingur Ólafs Thors, Hermann Jónasson, til Sjálfstæðisflokkssins „sem seinstu þejarstjórnarkosningar um allt land sýndu, að er hvort tveggja í senn að tapa fylgi og sundrast“. Og hann bætti við að flokkurinn bektti ekki sinn vitjunartíma og sagði: „Í stað þess að skilja það að flokkurinn er að byrja að hryna, eins og sams konar flokkar annars staðar, er standa fyrir skefjalausrí samkeppnis- og auðþólitík, var flokkurinn lostinn undrun og kviða.“

Hálfri old síðar hefur stefna Sjálfstæðisflokkssins sigrat en ekki stefna samvinnunanna eða sameignarsinna. Ólafur Thors átti eftir að leida Sjálfstæðisflokkinn í tæp tuttugu ár eftir þessa deili þeirra Hermanns og mynda fjórar ríkistjórnir til viðbótar þeiri sem hann leiddi er þessi frýjunarord voru sögð. En Ólafur Thors svarar hvasst fyrir sig brigslum Hermanns Jónassonar um svik í fyrrgreindri umraðu og segir: „Og sjá, þrátt fyrir sviksemi og pretti, — alltaf sigrar Framsóknarflokkrinn, en hin góðu málum eru hans hlutur en það, sem á vantar og miður hefur farið, er okkar sök. Og ofan á allt þetta getum við ekki svo mikil sem unnt Framsóknarflokknunum að fá að vera í friði með þessa smávægilugu aukagetu, — tvöföld mannréttindi handa framsóknarkjósendum og svoltil sérréttindi handa yfirstétt landsins, forustuliði Framsóknarflokksins, mönnunum sem elskuðu svo mikil dreifbýlið, að þeir lögdu á sig að yfirgefa það og og setjast að í hinu andstyggilega þéttbýli, einvörðungu til þess að geta varðveitt hag þeirra, sem

eftir urðu í dreifbýlinu. Hvílkt hróplegt ranglæti!"

Það eru liðin fimmtíu ár frá því að Ólafur Thors svarar svo hvasst fyrir sig í harðri rímmu í sölum Alþingis. Og þótt hálft öld sé liðin heyrum við enn þessa dagana sjálfskipaða talsmenn landsbyggðarinnar brigsla örðum um fjandskap í hennar garð. Bersýnilega hefur margt breyst á hálft öld, en þó ekki allt.

„Ég á sjö börn á landi og sjö börn í sjó," sagði Ólafur einu sinni, er talið barst að því mikla bandalagi stéttanna sem Sjálfstæðisflokkurinn er. Ólafur Thors var trúr grundvallarsannfæringu frjálslyndra manna. Hann þurfti ekki að kvíða dómi sögunnar yfir starfi sín og hugsjónum.

„Ég hygg að enginn íslenskur stjórnálmálaður hafi notið meiri persónulegra vinsælda en Ólafur Thors. Sist var stéttarmunur að vinseldum hans," sagði Bjarni Benediktsson. Ólafur var höfðingi í hugsun og framkvæmd, en svo alþýðlegur, einlægur og frjálslegur í fasi að hann snerti streng í þjóðar-sál Íslendinga.

Fjarri fór þó því að hin pólitískar baráttá væri samfelltur dans á rósum fyrir Ólaf Thors. Hann gekk í gegnum hatrammari persónulegar árásí og róg en flestir aðrir hafa þurft að etja kappi við í íslenskri pólitík og er þá langt til jafnað. Allt það stóð hann af sér. Karl-mennska, skapfesta, en um leið gott hjartalag, tryggði honum sigur í þessari miklu glímu, en þó ekki síður hitt að hann vissi sjálfur vel, og þeir allir sem næstir honum stóðu, að hann var sannleikans megin.

Ólafur Thors hafði mikla ánaegju af stjórnálavafstri. Hann dáiði Winston Churchill umfram aðra stjórnálmaleiðtoga. Eftir Churchill er haft, að mannfólkini megi skipta í two hópa: „Þann fyrr, sem lítur á vinnuna sem vinnu og skemmtun sem skemmtun, og hinn flokkinn, sem vinnan er skemmtun.“ Þeir sem þekktu hann best voru ekki í vafa um, að Ólafur Thors hefði til-heyrt seinni manntegundinni.

Kannski liggr gæfa Ólafs ein-mitt í þessu áreynslulausa viðhorfi hans til stjórnála. Hann hafði unun af þeim en þarfnaðist þeirra ekki.

En þótt Ólafur hafi verið hrif-andi foringi, fullur sannfæringarkrafts og sigurvissu, þá þurfti hann oft að hafa mikið fyrir sínun innan flokksins. Rimman var oft hörð og reyndi á bolgæði og þrautseigu formannsins. Alþekktur er ágreiningurinn um myndun Nýsköpunar-stjórnarinnar 1944, og rimman um Þjóðstjórnina 1939 var jafnvel enn harðari og átökum um forsetakosningarnar 1952 afar viðkvæm.

Eftir fall Nýsköpunarstjórnarinnar neitaði Ólafur að taka þátt í Stefaniustjórninni, sem svo var kölluð, þrátt fyrir að hann sætti sig við þá stjórn síðar. Allir þessir átakapættir og allmargir fleiri gera þá dægurtogstreitu, sem stundum á sér stað innan Sjálfstæðisflokkss nútímans, harla léttvæga svo og þá umræðu sem um slíkt verður í ofursjöldun dagsins.

Ólafur Thors var formaður Sjálfstæðisflokkssins lengur en nokkur maður annar og verður aldrei jafn-að. Áhrif hans á flokkinn, íslensk stjórnám og íslenskt þjóðlíf, verða seint ofmetin. Við sjálfstæðismenn viljum gjarnan eiga hann allan, en vitaskuld er Ólafur Thors allrar þjóðarinnar, hvar í flokki sem menn standa. Hans er nú ekki aðeins

minnst sem foringja sjálfstæðis-manna, heldur sem eins helsta stjórnálmaskörungs Íslendinga á 20. öld.

Davíð Oddsson

HÍÐ FYRSTA sem ég man með vissu um Ólaf Thors er það að ég fylgdist með þeim föður mínum og Ólafi, er þeir gengu upp tröðina að heimili foreldra minna á Hólavöllum. Þetta hefur trúlega verið vorið 1929 en þá var Ólafur að hefja húsbryggingu fyrir fjölskyldu sína

ekki ósenileg hugrenning ungs drengs.

Saga þjóðar okkar fjallar mjög um það atgervi, sem foringum og hetjum er ætlað að hafa fram yfir aðra menn. Er reyndar lýst í Heimskringlu þeim einkennum, sem sá þurfti að hafa, sem settur var yfir aðra menn. Hann átti m.a. að vera sterkur, mjúkur og hardfengur. Höfðingi varð líka að vera fríður og bera af í mannfjölda. Slískum manni bar og að búast vel og gtæsilega.

Ólafur Thors hafði öll þau ein-kenni, sem um getur í hinni forn

Ólafur háði um dagana, voru bæði margar, magnaðar og örlogbrungrar. Og hann hafði oftast sigur. En hann hrósaði sér hinsvegar aldrei af sigrunum.

Honum var fyrir öllu að menn tryðu því, sem hann sagði um átakamálum og skildu og virtu markmið hans. Hann var sjálfur líf-ið og sálum í allri stefnumótun, eftir að hann tók við forystu í flokki sínum og lagði til mestan kraftinn í baráttuna. Þá kom fram, að hann var úrrædagóður, skjótur til ákvárdana og síðan fylgdi hann verkum eftir af kappsemi og heil-

lendinga að allar kynslóðir okkar skuli hafa vrit og metið þennan eiginleika svo mikils, þótt ekki hafi allir ráðamenn tileinkað sér það hugarfar í sama mæli. Engu að síður gefur sú afstaða von um að rétt-læti, jöfnudur og sannleikur muni að lokum verða kjölfesta íslensks þjóðlifs.

Því er það að ef ég ætti að lýsa Ólafi Thors í einni setningu þá væri hún: Hann var sannur dreng-skaparmaður. Það sást m.a. af því að andstæðingar hans gátu aldrei borið á hann nokkurn hlut, sem ekki sómdi heiðarlegum og dreng-

Margrét og Thor Jensen ásamt börnum sínum. Aftari röð f.v.: Richard, Kjartan, Ólafur, Haukur, Kristín, Kristjana. Fremri röð: Lorentz, Thor, Camilla. Fyrir framan foreldrana: Hilmar, Jón Margrét.

barna í grendinni, sem síðar varð Garðastræti 41.

Það var vorblíða þennan dag og helt Ólafur á hatti sínum í hendinni, en kápuna hafði hann á handlegg sér.

Pegar þeir félagar voru komnir upp hallann, stöldruðu þeir svoltla stund við húshornið og ræddu saman. Svo kvöddust þeir og Ólafur snaraðist umsívalaust að grindverkinu, sem þarinn var milli lóða, studdi vinstrí hendinni á stópla og sveifl yfir girðinguna í fallegri sveiflu með hattinni í þeirri hægri og flaksandi frakkann á handleggnum. Glæsilegt stökk.

Pabbi las stundum upp úr Íslendingasögum fyrir okkur krakkana og móðuráfi minn var sífellt að segja okkur frá afrekum Egils Skallagrímssonar, Gunnars á Hlíðarenda og annarra kappa. Hugurinn var býsna opinn fyrir afrekum þeirra og íþróttum og lykilor mér trúlegt að þetta frækilega stökk Ólafs hafi gert hann að slíkri fornhetju í mínum augum, – þótt líka kunni að hafa hvarflað að mér þá að bera þennan garp saman við föður minn, sem var haltur og gekk við staf, og því ekki liklegur til slíkra afreka. Slíkt er í sjálfu sér

frásögn. Hann var sannarlega svipmikill og fóngulegur og skar sig úr í mannfjölda. Enginn sem sá hann mun neita því.

Þannig úr garði gerður og svo mórgum kostum búinn hið ytra var gæfan honum hliðholl, því hið andlega atgervi var ekki síðra en yfir-bragðið.

Í þeirri tilvísun í Heimskringlu sem getið var, segir enn fremur, að foringjar skyldu kunna vel til ræðu-gerðar, vera snjallir að koma fyrir sig orði og ekki sakadi að þeir væru fastorðir og heitvandir.

Allt kemur þetta hið besta heim við Ólaf Thors. Það er mála sannast, að hann var frábær ræðumaður, hvar sem hann bar niður. Við-kunnu voru svör hans, beinskreytt og fyndin, sem hann lét fljúga ef gripið var frammi fyrir honum.

Ólafur gengur lífsbraut síná á þeim tínum, þegar átökun í þjófél-aginu fara fram með ræðum og rökum eingöngu, en ekki vopnum söguhetja. Hann sigraði andstæðingana því með orðsnill og leistrandi rókræðum, en ekki höggvopnum eða spjótalögum. Hann beitti pennanum engu síður en söguhetjur okkar sverðinu. Það er auðvitað alkunna, að þær orrahriðir, sem

Ingibjörg og Ólafur Thors með Friðrik I. konungi Danas.

indum. Án þeirra yrði forystan hvorki óumdeild né gæfurík.

Og hér skal þá vikið að þeim þætti skapgerðar Ólafs Thors, sem samtímanum hans mátu einna mest. En það var drengskapurinn í fari hans. Það er gæfa okkar Ís-

lyndum manni.

Ólafur kunni vel heilræði Háva-mála: „Glaður og reifur skyli gumna hver“ ... og hafði oftast góðlegt og glædlegt viðmóti. Andlitsfallið var djarflegt og lýsti festu og gáfum. Hann var þó mikill alvörumaður,

eins og titt er um djúpvitra menn.

Og vist var hann húmoristi af guðs náð þegar hann vildi við hafa og var fyrndi hans rætnislaus þótt skotin hitti einatt fast í mark. Þessi eiginleiki eikenndi hann allt frá æsku. Til er saga um það er þeir hitust fyrsta sinn félagnar Ólafur og Pétur Magnússon. Ólafur var þá í sveit uppi í Borgarfirði, hjá móðurbróður Péturs, Torfa í Höfn. Þeir voru báðir innan við fermingu. Pétur hafði meitt sig á sati og syndi Ólafi fleiðri. Ólafi hefur eflaust fundist þetta skeina og svaraði Péturi að bragði: „Já, þetta er nú uglaust kolbrandur.“

Hér má svo rifja það upp – þótt merk samstarfssaga þeirra félaga verði ekki sögð hér – að þeir Pétur urðu vinir í bernsku, skólabræður í menntaskóla, spilafélagar ævi-langt, sátu saman í bærstjórn Reykjavíkur og síðar á Alþingi. Annar varð formaður og hinn vara-formaður flokks síns og þeir sátu saman í ríkisstjórn. Næstu grannar í áratugi og börn þeirra ævivinir. Að degi þeirra loknum hvíla þeir í sama garði, aðeins steinsnar milli bautasteina. Örlagapréðir þeirra félaganna voru því býsna samofnir.

Ég minnist á þetta af því að kynni míni af Ólafi Thors skorðast einmitt af þeirri staðreynd að ég er sonur vinar hans – og vinur sonar hans. Kynslóðabilið hindraði hann þó ekki í því að koma fram

í sniðum og gæfi tæpast gaum að smáatriðum. En sú skoðun breyttist þegar ég varð starfsmaður hans. Hann var nefnilega einstaklega gjörhugull og nákvæmur um öll störf sin og krafðist hins sama af starfsmönnum. Hann var t.d. afar glöggrur á tölur og eldfjötur að reikna. Ég varð eitt sinn vitni að hinni ágætu konu hans, Ingibjörgu Indriðadóttur Einarssonar, og ættingum þeirra, en einnig var missir pólitískra samherja Ólafs mikill.

Við fráfall hans ritaði ég minningargrein, þar sem ég flutti þakk-læti mitt fyrir það samstarf, er við áttum. En jafnframt dró ég upp í þessari grein nokkra drætti að hinu stórbrotta stjórmálastarf Ólafs, og lýsti manninum, Ólafi Thors, – einum af gæfumónnum Íslandssögunnar, – eins og hann kom mér fyrir sjóni jafn í átökum sem og í samstarf. Ekki er úr vegi á 100 ára fæðingaráfmaði Ólafs að rifja sumt af því upp, ekki sist vegna þeirra, sem yngri eru.

Ólafur Thors var í þrjá áratugi höfuðleidtogi íslenskrar borgarastéttar og flokks hennar, Sjálfstæðisflokkssins. Þetta er langur tími, – það sést best þegar athugað er, að þeir þrír leiðtigar, er sú stétt átti á undan honum, hvern á fætur öðrum: Hannes Halfstein, Jón Magnússon og Jón Þorláksson, gegndu sínu forustustarf samanlagt í þrjá áratugi. Þetta síðasta þriggja áratuga skeið er og mesti umbreytinga- og átakatimi íslenskrar sögu. Allt þjóð-félag vort og ekki síst borgarastéttin tök gerbreytingum á þessu skeiði.

Ólafur var stétt sinni og flokki mikill og góður foringi. Hugrekki það og viðsýni, er hann átti til að bera, hjálpaði honum best, er mest á reið og hann burfti að beita hinum djörfustu bardagaaðferðum. Hann var og gæddur svo góðum og ólikum eigindum til vígsgengis á vettvangi stjórmálanna, annars vegar glæsimennsku og „charma“ í framgöngu og hins vegar slikum humor og gáska, að ógleymanlegt er, enda munu um andsvör hans undir ýmsum kringumstæðum myndast þjóðsögur til viðbótar þeim sönnu. Hann var bardagamaður mikill og hardur, einkum á yngri árum og mun þá hafa haft yndi af orrahríð stjórmálanna. Ég mætti honum fyrst á útfundi í Hegranesi, er ég ásamt Haraldi Guðmundssyni talaði fyrir Alþýðuflokkinn, en þeir Ólafur, Haraldur og Jónas frá Hriflu voru þá á yfirreið um landið til fundahalda eins og þá tilkudust. En vígfinastan man ég hann frá fundi í Barnaskólaportinu 1936, er hann mætti einn öllum aðalleiðtogum Alþýðuflokkssins. Hann var þá meistari í þeim skyldingaleik ræðuhalda, er þar var háður.

En einn var sá eiginleiki, sem ef til vill auðveldið Ólafi mest erfitt hlutverk hans sem formanns Sjálfstæðisflokkssins. Það var hve óbundinn hann var allri þeiri héligilju og hjátrú, sem meir og meir er að helta kaða íslenska borgarastétt. Hann, sem var fimm sinnum forsætisráðherra Íslands, var svo blessunarlega laus við þann hé-gómaskap og helgislepju, er burgeisar vorir nú ala upp hjá sér og finnst eiga að fylgja slískri tign.

Eitt af því sem gerði honum þetta kleift var hugrekki hans í því að láta flokk sinn taka nokkurs konar hamskiptum á umþytingarárunum 1942 til 1944.

Fram að þeim árum hafði Sjálfstæðisflokkurinn fyrst og fremst verið hinn opinskáli harðvitugi fláhalsflokkur hálfsgjaldþrota borgarastéttar, sem átti í vægðarlausri baráttu við verkalýssamtökum

aðist að ná fram milli höfuðstéttá þjóðfélagsins á afdrifaríkum tíma-mótum upp úr síðustu heimsstyrjöld, sátt, sem varð grundvöllur ný-skópunarstjórnarinnar árin 1944–1946.

Ólafur Thors lést á gamlárdag

1964 og var sár harmur kveðinn að hinni ágætu konu hans, Ingibjörgu Indriðadóttur Einarssonar, og ættingum þeirra, en einnig var missir pólitískra samherja Ólafs mikill.

Við fráfall hans ritaði ég minningargrein, þar sem ég flutti þakk-læti mitt fyrir það samstarf, er við áttum. En þeir verkalýshreyfingin reis upp og braut blað i Íslandssögunni með sigrum sínum 1942, þá var það Ólafur Thors sem fyrstur allra borgaralegra forystumanna áttadi sig á því, sem var að gerast í þjóðlífssinu, og tók hondum saman við verkalýshreyfinguna 1944 til þess að skapa með henni úr því Íslandi eymdar og kreppu, er áður var, það bjargálna þjóðfélag, er við búum við í dag. Til sílsk þurfti eigi aðeins svo hugumstóran mann, sem Ólafur Thors þá reyndist, heldur og svo andlega frjálsan af bannhelgi boðorda stéttar sinnar, að hann hikaði ekki við að taka upp nýja stefnu á fjölmörgum svíðum. Það burfti að fórná mórgum „heilögum kum“ gamaldags íhalasmennsku. En Ólaf Thors brast ekki kjark til þess að taka upp sem stefnu stjórnar sinnar: áætlunarráð um þróun íslensks þjóðarbúskapar, koma á viðfeðmu almennantryggingsakerfi í þjóðfélaginu, setja upp viðtækan opinberan rekstur útgerðar, leiða í lög hina róttækstu ísbúdabyggingalöggjöf, sem Ísland hefur bekkt, og semja við verkalýssamtokin um það hátt kaup að hærra hefur raunkaup dagvinnu eigi orðið síðan, né heldur til þess að framkvæma allt þetta, að taka hondum saman við þá menn, er bannfærðir höfðu verið á Alþingi nokkru áður.

Í því, sem gerðist í september og október 1944 reis Ólafur Thors hæst sem stjórmálaleiðtogi að snilli og dirfsku, en flokkur hans var klofinn og sumir af þingmönnum hans og annað aðalblað flokksins, Vísir, voru algerlega andvígir stjórnarmyndun með Sósfalista-flokknum – urðu í stjórnarandstöðu á eftir. Og ekki vantaði freistingarnar til afturhvarfsins: Frámsókn bauð honum hinn 3. október upp á afturhaldsstjórn til kaupkúunar gegn verksamönum. Og allt í kring loguðu verkföll, meira að segja að lokum blöðin stöðvuð. En Ólafur Thors hikaði ekki.

Það var á þessum dögum, að ég fékk þá innsýn í manninn Ólaf Thors, sem ég aldrei gleymi og bundu okkur vináttuböndum ævi-langt, svo undarlegt sem slíkt má virðast um pólitískra andstæðinga. Ég hafði kynnt Bjarna Benediktssyni allvel í baráttunni fyrir stofnun

lyðveldisins og sagt honum fyrstum pólitískra andstæðinga minna frá nýskópunarhugmyndunum. Hann hafði tekið þeim vel og komið að sambandi milli okkar Olafs. Við Ólafur urðum sammála um hvað við lá. Annaðhvort yrði saminn friður milli stéttanna og sá auður, sem þjóðin átti nú í fyrsta sinn, er Ísland varð ríkt af sé, notaður til þess að byggja upp nýtisku atvinnulíf þess með sameiginlegu átaki stéttanna, – eða sú efnahagslega borgarastyrjöld, sem nú hafin var, héldi áfram, auðæfi þessi brynnu á báli stéttabaráttunnar og Ísland yrði aftur jafn fátækt sem fyrr. Andstæðingar Ólafs brugðu honum oft um vélarbögð og alvöruleysi, – en einmitt á þessum örlagastundum haustið 1944 fann ég best þá djúpu alvöru, er undir bjó hjá honum og þann ábyrgðarþunga, er á honum lífliði. Við vorum þá daglega saman að glíma við vandamálum í óvissunni um úrslitin, dag eftir dag. Eitt sinn,

er við sáum tveir inni í fjarveitinganefnarherbergi, áhyggjufullir um hvað yrði, mælti Ólafur þessi orð við mig: „Við erum báðir gæfumenn, Einar, ef þetta tekst“ – og það tóks. Ég held, að Ólafur hafi alltaf álið myndun nýskópunarstjórnarinnar sitt mesta stjórmálafrek, – sem það og var. Brynjólfur Bjarnason, sem þá varð samráðherra hans og bast einnig við hann vináttuböndum, sem ekki slítnuðu, orðaði matið á þeiri stjórn manna best á þessa visu: „Ég held að þjóðin í hefði tapað trúnni á að hún gæti stjórnad sér sjálf, ef nýskópunarstjórnin hefði ekki verið mynduð.“

Afrek Ólafs 1944 er í að við það, sem Þorgeir Ljósveitningagoði vann árið 1000. Grundvöllur var lagður að þjóðfélagi á hærra stigi lífsskara en áður. Það var sannað að hinar andstæðustu stéttir Íslandingu gátu tekið saman hondum, er mikil lá við. Sundrungr nýrrar Sturlungagældar, er tortímt hefði nýfengnu sjálfstæði lyðveldisins, var afstýrt. Þjóðinni var gefið sjálfsstraust sem ei varð af henni tekið.

Síðan dreif margt á dagana sem ei skal rakið. En það hygg ég að hafi verið mest að skapi Ólafur Thors að kveðja stjórmálavettvanginn eftir þjártíu ára strið sem foringi flokksins, með sættinni við verkalýshreyfinguna 9. nóvember 1963, er horfið var frá hinum hörðstu bardagaaðferðum, er kveikt hefðu báli efnahagslegrar borgarastyrjaldar að nýju, og stefnt í átt til friðar.

Sú skal að nýju vera kveðja míni til Ólafur Thors og ósk míni til þjóðarinnar, – um leið og þakkað er það samstarf, er við áttum, – að meðan stéttabaráttá er háð í landi voru, þá megi íslensk yfirstétt á úrslitastundum þjóðarinnar eiga mann eins og hann, foringja, er þori að semja frið og taka hondum saman við alþýðu landsins, þegar þjóð vorri riður allra mest á, eins og hann gerði á mestu og gæfusömum stundum lífs síns.

Einar Olgeirsson

Þrír stjórmálaforingar: Hermann Jónasson, Einar Olgeirsson og Ólafur Thors.

við mig og aðra unga menn sem jafningja, þvert á móti. Hann hvatti okkur til þess að sýna sér fulla ein-urð og tala tæpitungula.

Líklega hefur Ólafur verið nokkuð örlyndur og viðkvæmur. Þetta kom fram í því hve fús hann var að rétta fólk í hjálparhönd enda mætti hann ekkert aumt sjá. Hann var líka eilift að skrifa uppá víxla fyrir menn sem voru í vanda og margir leituðu ráða hjá honum því hann var vinur í raun.

Hann hafði þá frekar hond á stýri með þeim undan brotsjóum en að hann taeki af þeim stjórnvöllin. Aðstoð kom að bestu haldi ef þiggj-andinn lagði sig sjálfur fram – helst að honun syndist að hann hefði reyndar leyst vandann sjálfur. Þá óx mónum þor.

Hinsvegar átti hann það til að hundskamma menn ef honum fannst þeir vera að vola yfir smámunum. Slikar gusur gátu gefið betri raun en föðurlegar áminning-arár.

Fyndni Ólafs og gamanyrði höfðu þau áhrif á mig í æsku að ég hélt að hann væri fyrst og fremst stó-

Á 100 ÁRA fæðingaráfmaði Ólafur Thors koma upp í hugann skýrар minningar frá liðinni tið, úr sögu mikilla stjórmálalaáftaka og stéttabaráttu á Íslandi, þar sem við Ólafur vorum páttakendur sem oddvit- ar þeirra stéttu í þjóðfélaginu, sem okkur auðn-

er hann gekk í höll Gjúka konungs, að allir voru lágir hjá honum.

OG NÚ

og náði þeim að fylgjast fyrir þeim fólkum sem ófuglum fólkum.

En eiginleiki, sem ef til vill auðveldið Ólafi mest erfitt hlutverk hans sem formanns Sjálfstæðisflokkssins. Það var hve óbundinn hann var allri þeiri héligilju og hjátrú, sem meir og meir er að helta kaða íslenska borgarastétt. Hann, sem var fimm sinnum forsætisráðherra Íslands, var svo blessunarlega laus við þann hé-gómaskap og helgislepju, er burgeisar vorir nú ala upp hjá sér og finnst eiga að fylgja slískri tign.

Eitt af því sem gerði honum þetta kleift var hugrekki hans í því að láta flokk sinn taka nokkurs konar hamskiptum á umþytingarárunum 1942 til 1944.

Fram að þeim árum hafði Sjálfstæðisflokkurinn fyrst og fremst verið hinn opinskáli harðvitugi fláhalsflokkur hálfsgjaldþrota borgarastéttar, sem átti í vægðarlausri baráttu við verkalýssamtökum

um ófuglum fólkum.

En eiginleiki, sem ef til vill auðveldið Ólafi mest erfitt hlutverk hans sem formanns Sjálfstæðisflokkssins. Það var hve óbundinn hann var allri þeiri héligilju og hjátrú, sem meir og meir er að helta kaða íslenska borgarastétt. Hann, sem var fimm sinnum forsætisráðherra Íslands, var svo blessunarlega laus við þann hé-gómaskap og helgislepju, er burgeisar vorir nú ala upp hjá sér og finnst eiga að fylgja slískri tign.

Eitt af því sem gerði honum þetta kleift var hugrekki hans í því að láta flokk sinn taka nokkurs konar hamskiptum á umþytingarárunum 1942 til 1944.

Fram að þeim árum hafði Sjálfstæðisflokkurinn fyrst og fremst verið hinn opinskáli harðvitugi fláhalsflokkur hálfsgjaldþrota borgarastéttar, sem átti í vægðarlausri baráttu við verkalýssamtökum

um ófuglum fólkum.

En eiginleiki, sem ef til vill auðveldið Ólafi mest erfitt hlutverk hans sem formanns Sjálfstæðisflokkssins. Það var hve óbundinn hann var allri þeiri héligilju og hjátrú, sem meir og meir er að helta kaða íslenska borgarastétt. Hann, sem var fimm sinnum forsætisráðherra Íslands, var svo blessunarlega laus við þann hé-gómaskap og helgislepju, er burgeisar vorir nú ala upp hjá sér og finnst eiga að fylgja slískri tign.

Eitt af því sem gerði honum þetta kleift var hugrekki hans í því að láta flokk sinn taka nokkurs konar hamskiptum á umþytingarárunum 1942 til 1944.

Fram að þeim árum hafði Sjálfstæðisflokkurinn fyrst og fremst verið hinn opinskáli harðvitugi fláhalsflokkur hálfsgjaldþrota borgarastéttar, sem átti í vægðarlausri baráttu við verkalýssamtökum

um ófuglum fólkum.

En eiginleiki, sem ef til vill auðveldið Ólafi mest erfitt hlutverk hans sem formanns Sjálfstæðisflokkssins. Það var hve óbundinn hann var allri þeiri héligilju og hjátrú, sem meir og meir er að helta kaða íslenska borgarastétt. Hann, sem var fimm sinnum forsætisráðherra Íslands, var svo blessunarlega laus við þ

Slikst tókst engum öðrum leiðtoga svo nefndra borgaraafla á Nordurlöndum.

Ólafur Thors var í forystusveit þeirra, sem loksns tókst að breyta ólyðræðislegri kjördæmäskipun landsins eftir miðja óldina, því miður að vísu hálfri óld of seit. En ranglát kjördæmäskipun hafði allar götur síðan Íslandi var fyrst sett stjórnarskrá 1874 beint þróun þjódmála á rangar brautir, einkum þó eftir að átök um innanlandsmál og hagsmuni urðu aðalatriði stjórnálmabaráttunnar.

Í þróða lagi hafði Ólafur Thors við upphaf sjóunda áratugarins forystu í ríkisstjórn, sem gerbreytti efnahagslífi og í raun og veru þjóðlifi Íslandinga, sagði skilið við briggja áratuga úrelta og skaðlega haftastefnu og lagði grundvöll að frjálsræði og heilbrigðri samkeppni í atvinnumálum og viðskiptum, samhliða velferðarsjónarmiðum til þess að stuðla að jafnvægi og jafnrettí í þjóðfélaginu.

Pegar ég tók sæti á Alþingi árið 1946, þá aðeins 29 ára gamall og yngstur bingmann, þekkti ég Ólaf Thors ekki neitt. Ég vissi þó, að honum var lítið um mig gefið. Það mun upphaflega hafa átt rót sín að rekja til afskipta minna af skilnáðinum við Dani í upphafi styrjaldarinnar, en ég var eindreginn fylgismaður svo nefndi lögskilnaðar, en sá hópur beitti sér mjög gegn steftunni, sem Ólafur Thors og Bjarni Benediktsson voru aðalforystu-menn fyrir og við nefndum hraðskilnaðarstefnu. Á þessu fyrsta þíngi minu var Keflavíkurksamningurinn svo nefndi aðalmálið og leiddi til stjórnarslita í Nýsköpunarsjórninni, þar sem Ólafur Thors var for-sætisráðherra. Ég var andstædingur Keflavíkurksamningsins ásamt einum flokksbróður mínum og átta af þrettán þingmönnum Framsóknarflokksins, þar á meðal aðalandstædingi Ólafs Thors, Hermanni Jónassyni, formanni Framsóknarflokksins, auk alls Sósíalistaflokksins. Við því var ekki að búast, að kynni hæfust milli okkar. Í þessu sambandi er þess og að geta, að á þessum árum var umburðarlyndi gagnvart andstædingum lítið og óvild milli stjórnálmanna með ólíkar skoðanir miklu meiri en síðar varð. Á næstu árum varð ýmislegt fleira til þess, að milli okkar Ólafs Thors var ekkert samband. Með hlíðsjón af því, sem síðar gerðist, má telja furðulegt, að 14-15 fyrstu árin minn á Alþingi liðu þannig, að ég kynntist Ólafi Thors ekki neitt.

— — —

Á æskuárum varð ég eindreginn jafnaðarmaður. Ég varð aðrei marxisti, þar eð ég var fylgjandi lýðræði og þingræði. En eins og nær allir jafnaðarmenn þess tíma var ég fylgjandi þjóðnýtingu og áætlunarþúskap. Smám saman breyttust þó skoðanir mínar, eins og raunar flestra jafnaðarmanna í Vestur-Evrópu. Við urðum fylgjandi markaðsþúskap, sem þó yrði að mótað af velferðarsjónarmiðum. Ég varð annar af tvem ráðherrum Alþýðuflokksins í ríkisstjórn Hermans Jónassonar 1956-58. Árangur stjórnarsamstarfsins olli mér vonbrigðum. Haldið var fast við haftastefnu undanfarinna áratuga. Nú fannst mér reynslan sýna, að slík stefna væri röng.

Pegar Emil Jónsson myndaði minnihlutastjórn Alþýðuflokksins í

árslok 1958 með stuðningi Sjálfstæðisflokkssins, hófust jafnframt viðræður um hugsanlegt stjórnarsamstarf þessara flokka. Það voru Ólafur Thors og Emil Jónsson, sem hófu þessar viðræður. Kjarni þeirra hlaut að verða, hvort samstarf gæti tekist um gerbreytingu á stefnunni í efnahagsmálum. Ólafur Thors var sá af forystumönnum sjálfstæðismanna, sem mestan skilning og áhuga hafði á þeim málum. Þótt Emil Jónsson væri að sjálfsgöðu aðalmálsvari Alþýðu-

stakan áhuga á, félagsmál og menntamál. Af þessari ástæðu m.a. var það sjálfsgöður hlutur, að flokkarnir eða einstakir ráðherrar bæru ekki ágreining sinn á torg utan málid, sagði Bjarni Benediktsson, og var alvarlegur á svip, að Ólafur Thors væri á móti málun og hefði rétt fyrir sér. „En ekki veit ég, hvernig hann hefur frétt af þessu,“ bætti hann við. Ég sagði ekkert á fundinum. En eftir hádegi fór ég til Bjarna og sagði honum sem var. Og nú bætti ég við, að vonandi hefði ég ekki gert rangt með því

vandamál, sem ríkisstjórnin var í þann veginn að taka ákvörðun um. Ég sagði honum frá því. Á næsta ráðherrafundi, þegar fjallað var um málid, sagði Bjarni Benediktsson, og var alvarlegur á svip, að Ólafur Thors væri á móti málun og hefði rétt fyrir sér. „En ekki veit ég, hvernig hann hefur frétt af þessu,“ bætti hann við. Ég sagði ekkert á fundinum. En eftir hádegi fór ég til Bjarna og sagði honum sem var. Og nú bætti ég við, að vonandi hefði ég ekki gert rangt með því

gleðimaður, og kunni hann þó sannarlega að gleðjast. En gleðskapur var samt ekki hans innsta edli. Mér er nær að halda, að hann hafi ef til vill verið feiminn innst inni.

Góðvild hans og hjartahlyja var einstök. Og sanneikurinn er sá, að stjórnálmaskoðanir Ólafs Thors mótuðust ekki síður af mannúðarstefnu en trú á einstaklingsframtík og frelsi.

Mig langar til þess að ljúka þessum orðum með því að vitna í falegum ævintýri eftir franska skáldið Saint-Exupéry, Litla Prinsinn, sem Þórarinn Björnsson skólamasteini býddi á íslenzku. Litla Prinsinn var trúð fyrir leyndarmáli. „Það er mjög einfalt; maður sér ekki vel nema með hjartanu. Það mikilvægasta er ósýnilegt augunum.“

Ólafur Thors hafði þann mikla hæfileika að sjá með hjartanu. Pannig sá hann það, sem er mikilvægast. Ekki hvað sízt þess vegna var hann mikill stjórnálmamaður.

Gylfi P. Gíslason

Forsætisráðherrabjónin Ingibjörg og Ólafur Thors ásamt forsætisráðherrabjónnum frá Ísrael, David Ben Gurion og frí.

flokksins, bað hann mig um að ræða þessi mál við Ólaf Thors. Það hefur eflaust verið í fyrsta skipti, sem við Ólafur Thors sáum saman við fundarborð.

Þótt ég þekkti Ólaf Thors ekki, hafði ég eins og margir aðrir talið hann slóttugan stjórnálmaman, glæsilegan ræðumann, en oft létt-údugan í málflutningi, án þess þó að það eyðilegði þá persónutöfra, sem hann augljóslega hafði. Mér til talsverðrar undrunar kynntist ég nú allt öðruvísi manni. Það kom mér á óvart, hversu glöggur Ólafur var á tölur og hversu fljótur hann var að átta sig á efnahagsvanda-málum og rökum á því svíði, sem ýmsir aðrir töldu nánast sérfræði. Ég fann, að hér var um að ræða mikinn alvörumann, sem vildi kanna hvert mál til hlítar. Hann var augljóslega að leita að sem réttlálastri lausn á hverju mál og hafði gert sér fullkomna grein fyrir því, að á svíði efnahagsmála skiptir fleira mál en fjármuni og hagsmunir. Þar þarf einnig að leida hugann að tilfinningum og réttlæti. Það kom mér satt að segja einnig á óvart, hvernig Ólafur talaði við mig í þessum viðræðum. Aldursmunur okkar var slískur, að hann hefði getað verið faðir minn. Samt ræðdi hann við mig eins og jafningja. Við kynntumst ótrúlega fljótt. Það var honum að þakka.

— — —

Í Viðreisnarstjórninni varð mér ljóst, að Ólafur Thors var mikill stjórnálmamaður. Hann tók aldrei erfti vandamál eða viðkvæmt deilumál fyrir á ráðherrafundi, nema við ráðherrar Alþýðuflokksins hefðum áður fengið um það að vita og hann hefði rætt það við okkur, einn okkar eða okkur alla. Auðvitað sýndist oft sitt hverjum. En Ólafur lagði sig jafnan fram um að finna sanngjarna lausn og kaus að undirbúa hana í einkasamtölum. Það var auðvelt fyrir okkur Alþýðuflokksráðherrana að tala við hann um þau mál, sem við höfðum erfitt

Sjómannadagurinn 1953: Ólafur Thors, slávarútvegsráðherra, ásamt Gróu Pétursdóttir og Guðmundi Guðmundssyoti, sem voru heloruð þann dag af Sjómannaráði.

að segja Ólafi frá málinu. Þá svaraði Bjarni, með þeiri hlýju og einlægni, sem honum var gefin: „Nei, þvert á móti. Auðvitað átti ég að vera búinn að segja honum frá þessu. Viðbrögð Ólafs voru rétt eins og fyrri daginn.“

Ólafur Thors vann störf sín ekki fyrst og fremst á skrifstofu sinni. Hann byrði starfsdaginn yfirleitt heima hjá sér og talaði við menn í síma. Hann hringdi oft í mig á morgnana og æ oftar, eftir að samstarf okkar varð nánara. Stundum varð samtalid örstutt, ef ekki sérstakt var á döfínni. En það gat orðið langt. Og það var alltaf gagnlegt.

Pegar Ólafur Thors létt af störfum sem forsætisráðherra sökum heilsu-brests haustið 1963, hætti hann að sjálfsgöðu að hafa jafnáin sam-skipti við samstarfsmenn og vini og hann hafði áður haft. En ég hringdi oft til hans til þess að leita hjá honum ráða og segja honum fréttir. Það varð til þess, að hann hringdi til míni eins og áður. Ein-hverju sinni var á döfínni erfitt

Ólafur Thors var mikill stjórnálmamaður. Hann markaði djúp spor í sögu Íslands á þessari óld. Hann var dáður leiðtogi stærsta flokks landsins. Hann var glæsilegur. En hann var ekki hardur og óvæginn. Hann var þvert á móti mildur maður og góðviljaður.

Ég held, að sú mynd, sem flestir höfðu af Ólafi Thors sem vígreifum baráttumann, gamansönum manni, sem ávallt lék á als oddi, hafi verið röng. Ég held, að þeir, sem þekktu hann bezt, hafi vitað, að stundum var hann á þennan hátt að verja viðkvæmt geð sitt. Hann var meiri alvörumaður en

(SJÁ BL. 6 B)

Ólafur kosinn á þing

„ÓLAFUR THORS var kosinn á þing í aukakosningunum 9. jan. 1926, þegar Águst Flygenring, fyrsti þingmaður Gullbringu- og Kjósarsýslu, sagði af sér þingmennsku vegna heilsurests. Ólafur mat bennan fyrirrennara sinn mikils og skrifsaði minningargrein um hann í Ódin 29. árg. 1933 og segir þar m.a.:

„Í baráttunni við sjálft lífið, við óblíða íslenzka náttúru, fátaektina, deyfðina, fáfrædina, og seinna í lífinu við öfundina, — í þeirri baráttu varð Águst Flygenring hinn ósigrandi og ósigræði vikingur, sem engin járn bitu og aldrei lét bugast, hversu sem á mæddi. A þeim vettvangi vann hann sína stærstu sigrar, sjálfum sér til vegs og hjóð sinni til blessunar og farsældar, og þar standur minning þessa mættarstælt meiðs um ókomna tíma sem óbrotgjörn sönnun pess, hvers mannvit og mannkostir megnar.“

Pessi orð sýna vel, hvaða mannkostir Ólafur Thors mat mest. Annars staðar í greininni lýsir hann Ágústi með þeim orðum, að vel geta átt við hann sjálfan, þegar hann segir: „... hvort heldur var á svíði stjórnmála eða atvinnulífsins var hann einstakur maður, því enda þótt hann hefði haldbetri þekkingu og meiri lífsreyruslu en flestir aðrir og væri að eðlisfari ráðrikur, þá var hann svo samvinnubýður, að hann hlýddi með gaumgæfni á tillögur annarra og vildi jafnan það eitt hafa er réttast sýndist. Hafði hann því mikil og góð áhrif á hvert mál, er hann hafði með höndum, og verður farsæld og nytsemi þess starfs seitn rakin.“

Kosningabaráttan fyrir þessa aukakosningu vakti mikla athygli. Í kjördæminu sjálftu var mjög látið af því, hve orrahríð hinna tveggja ungu stjórnalamanna, Haralds Guðmundssonar og Ólafs Thors, væri drengileg, og jafnframt skemmtileg og fast sott á báða bóga.

Baráttan stóð að sjálfsgöðu yfir að vetrarlagi og stundum erfitt að komast á fundi. Ólafur var ánaegður með kosningabardagann, fannst hann skemmtilegur, góð tilbreyting, og lagði sig allan fram, því að mikioð var í húfi. Hann kom oftast heim úr kosningaleiðongrum að kvöldi, alltaf kátur og hress, og hafði oft orð á því við Ingibjörgu konu sína, hve vel honum líkadi við mótherja sinn, sem bað sig fram á vegum Alþýðuflokkins og var studdur af Framsóknarfloknum. Ólafur var mikil hermíkráka eins og fyrr getur, og fór Haraldur Guðmundsson ekki varhluta af því, var málsmjall og þó kverkmælt. Ólafur gat orðað svo í stil við allt málfar Haraldus, að engu var líkara en hann væri þar sjálfur kominn í eigin persónu. Haraldur var þá ókvæntur og segir Guðjón bóndi á Grund á Kjalarnesi Sigurjónsson, sem fylgdi Ólafi alla tíð, að hann hafi lokið ræðu sinni þar í sveit með þessum orðum: „Það er ósk mír og von, að ég fái kjördæmið, en Haraldur gðóða konu, því það á hann skilið.“ Mikill sjálfstæðismaður í Kjósinni sagði: „Verstur fjandi að geta ekki kosið þá báða.“

Ólafur Thors hafði fyllstu vonir um að sigra í kosningunni, og þegar hann fór að heiman suður í Hafnarfjörð, daginn sem þar fór fram talning atkvæða, sagði hann við Ingibjörgu: „Þú skalt ekki láta hugfallast, þó að Haraldur verði hærri í atkvæðatölu lengi frameftir talningu.“ Það kom og á daginn, en þegar á leið sotti Ólafur í sig veðrið og náði forystu og hélt henni þar til yfir lauk. „Ég var að spila þennan dag uppi á lofti hjá Hauki mágí mínum,“

Ólafur Thors forsælslráðherra ásamt Konrad Adenauer á þingvöllum í október 1954.

segir Ingibjörg, „og þá voru alltaf að berast fregnir í gegnum símann af talningunni og Haraldur var orðinn afskaplega hár og vinkonurnar, sem ég spilaði við, voru að missa alla von um, að Ólafur kæmst að, og líkadi það ekki vel. En þá segi ég við þær: „Petta er allt í lagi, Ólafur kemst að, atkvæðatala hans á eftir að hakka.“ Þær urðu undrandi á, hve ég var röleg. En ég treysti því, að það væri rétt, sem Ólafur hafði sagt, ádur en hann fór að heiman, og það fór eftir. Hann hefði aldrei sagt þetta, ef hann hefði verið í vafa, og þá hefði ég ekki treyst mér til að sitja þarna og spila.“

Ólafur vissi, hvernig fólk tók honum og hvernig stuðningsmenn hans höfðu talað, og það veitti honum styrk.

Að talningu lokinni, að kvöldi 10. janúar, fór Ólafur rakleiðis heim til Reykjavíkur og var forkunnarvel tekið af braðrum og vinum, sem höfðu fylgzt með talningu allan tímann. Þegar heim kom lék hann á als

oddi, heillaskeytin tóku að streyma inn, braður og nánustu vinir fögnudu sigri með honum. Hann hafði verið lítt pekkur af héraðsfólk, arftaki gamalkunnra og rótgróinna þingmanna eins og Björns Kristjánssonar og Ágústs Flygenringar. Ólafur sagði Kristjáni Albertssyni eftir talningu, að þegar henni var langt komið hafi hann þó verið farinn að efast um, að hann næði kosningu og hugsað sem svo, að oft létust fleiri vera vinir manns en væru.

Þegar Ólafur Thors var beðinn að fara í þetta framboð var hann farinn að láta svo að sér kveða í stjórnálum, að honum þótti sízt verra að sitja á þingi og geta sjálfur fylgzt þar með málum og haft áhrif á gang þeirra en vera utan þings. Hafði hann því strax tekið vel málaleitan um framboð. Afstaða hans var því gjörbreytt frá því hann var fyrst beðinn um að sækja stjórnálafundi og láta til sín taka á þeim vettvangi, en þá gekk hann heldur tregur til leiks...

Náðarforingi

„Max Weber segir, að stjórnál séu „viðleitni til að eiga hlut í völdum eða til að hafa áhrif á skiptingu valda“ og sá, sem stundi stjórnál, seilist eftir völdum. Ólafur Thors hefði getað tekið undir þetta. Hann óskaði eftir völdum til að geta notað þau í framfarasókn þjóðarinnar. Hann vildi bæta hag folksins og efla íslenzkt samfélag undir forstu sinni og flokks síns. Hann var stórhuga, átti sér ungar miklar hugsjónir og hofði ávallt fram, en ekki aftur. Hann vildi vera stafnbúi í baráttunni fyrir sjálfstæði Íslands, ekki sízt efnahagslegu sjálfstæði. Faðir hans hafði haft forstu um stóriðju á vettvangi útgerðar, og á nýsköpunarárunum var þessi stóriðja efl til muna. Áður en Viðreisnarstjórnin var mynduð hvatti Ólafur Thors til þess í ræðu, að aftur yrði hafizt handa um nýsköpun atvinnuveganna. Viðreisnarstjórnin lagði síðar áherlu á stóriðju og virkjun orkuvera. Ólafur Thors vissi, að án valda yrði hvorki hafizt handa um nýsköpun né viðreisn. Af þeim sökum ekki sízt fékk hann áhuga á stjórnálum. Hann kom einatt niður í þing, löngu áður en hann tók þar sæti. Hann settist þá í ráðherraþerberginu svo nefnda og hlustaði á umræður. „Það vakti athygli og þótti óvenjulegt,“ segir Torfi Hjartarson.

Sumir vilja ná völdum valdanna vegna, segir Weber, aðrir vegna hugsjóna eða „sem tæki til að ná öðrum markmiðum“. Hygg ég, að Ólafur Thors hafi verið í síðar nefndu flokknum. Embættaveitingar og margt það, sem völdum fylgir nú á dögum, var honum ekkert keppikefli í sjálfu sér, heldur þau tekifæri til framfara og atvinnuþryggjigar, sem völdum fylgja. Völdin voru því aðeins eftirsóknarverð, að þau væru tæki í framfarasókn þjóðarinnar, eins og verið hafði á fyrstu árum heimaþjórnar.

Max Weber talar um náðarforstu, „vald hins innblásna leiðtoga, sem nýtur sérstakrar náðargáfu“ og hrifur menn með innblæstri sínum. Ég hygg, að Ólafur Thors hafi ekki sízt sott vald sitt í þennan þátt persónu sinnar, og hann leit að stjórnál sem verkefni í lífinu, ef við höldum okkur við skilgreiningar Webers. Menn viðurkenndu persónulega köllun hans til mannaforráða, þ.e. flokksforystu hans. Hann víkur að þessu sjálfur oftar en einu sinni í bréfum sínum, og hafa verið tekin dæmi þess. Formannsstaða hans var aldrei í neinni hættu. Hann var ótvíræður flokksfóringi, þangað til hann tók sjálfur af skarði og sagði af sér. Allir vissu, að hann lífði fyrir stjórnál, en ekki á þeim. Hann fékk samúð eldheitra stjórnálaandstæðinga, þegar hann sagðist vera skuldugasti maður landsins, og talaði Einar Olgeirsson t.d. um það, þegar ég minntist á Ólaf Thors við hann haustið 1980.

Stefnumark Ólafur Thors var sá málstaður, sem hann barðist fyrir. Og fullyrða má, eins og unnt er að lesa út úr þessu riti, að svofeld orð Webers áttu við um Ólaf: „Hylli fylgjenda hans, lærisveina, leiðangursmannar eða „hans manna“ í stjórnálaflokknum, er hylli við persónu hans og hæfileika“ (123. bls.). Flokksmönnum þótti vænt um hann. Í augum flestra þeirra var hann náðarforingi...

Ur ævisögu Ólafur Thors
eftir Matthias Johannessen.

framkomu. Og ekki minnist ég bess á mínu heimili, að virðing fyrir honum hafi minnkað við að rödd hans og skoðanir hafi svo að segja daglega borist inn á heimilið, að vísu mest í gegnum síma í þau ár er eiginmaður minn var framkvæmdastjóri Sjálfstæðisflokkins. Viðbrögð barnanna voru gjarnan eftir að hafa svarað í símann: „Það er skemmtilegi maðurinn með skýrtna hárið.“ Framkoma hans var ávallt hin sama og á fundinum á Snæfellsnesi, þrátt fyrir annir skyldi tekið eftir börnumunum og þeim sýndur áhugi og virðing.

Ólafur Thors var áberandi í íslensku þjóðlifi og þekktur maður vegna stóðu sinnar og persónuleika, en í raun reyndi hann að komast undan veislum og samkvæmisliði og öll sýndarmennska var honum viðs fjarri. Hann var sívinnandi, ekki á flokksskrifstofu frá níu til fimm, heldur vann hann mest heima hjá sér. Hann kallaði til sín fólk og vann mikið í gegnum síma. Ólafur var nánast hrингjandi á öllum tímum sólarhringsins til að leggja linur í flokksstarfinu og til að fylgia málum eftir. Það gat orðið að hvass tónn í símanum, ef málum var ekki komið í það horf er hann hafði óskað. En Ólafur hafði þá reglu sem einnig er sögð undirstaða að góðu hjónabandi; þótt deilt sé að degi, skal aldrei leggjast ósáttur til svefn. Engan mann hef ég þekkt, sem átti eins auðvelt með að biðja um fyrirgefningu og sættir, eins og Ólaf Thors.

Ólafur Thors var mikill jafnréttissinni, taldi að konur aettu að taka meiri þátt í stjórnálum og mótu þjóðfélagsins. Hann var því mikill hvatamaður að stofnun félaga sjálfstæðiskvenna, því bar gæfist konum kostur að kynna starfsemi flokksins og gætu styrkt sjálfsmýnd sína til frekari þátttöku í stjórnálum. Sjálfssagt hefur þar mestu ráðið hans meðfædda réttlætiskennd. Það hefur hins vegar ekki spilt fyrir álti hans á konum, hversu mjög hann dáiði og virti eiginkonu sína, Ingibjörgu. Hún var honum hollur ráðgjafi sem aldrei haggaðist. Ingibjörg var mikill unndandi lista og menningar og var viðlesin. Hún var yfirveguð og varðist að taka afstöðu fyrir en hún var búin að vega og meta mál frá öllum hliðum. Í stormi og misvindasömu veðri stjórnálannan er geisuðu kringum Ólaf hefur slíkur lífsförurnautur og hollvinur sem Ingibjörg, verið honum stór þáttur í mikilsvirtu ævistarfi.

Þótt öldinni sé ekki lokið fer ekki hjá því að telja Ólaf Thors eina meista stjórnálaman Íslands á þessari óld. Hann var formaður stærst stjórnálaflokks landsins á mesta breytinga- og framfaraskedi bess. Hjá honum fóru saman varfærni, viska og mikil réttlætiskennd. Hann vildi byggja upp þjóðfélag frjálsra einstaklinga og hvetja þá til orða og athafna. Fyrir það er þjóðin honum þakkat. Persónulega þakka ég forsóninni fyrir þá giftu, að hafa átt eitt lítið spor í samtíðinni með Ingibjörgu og Ólaf Thors.

Ingibjörg Magnúsdóttir

ÞEGAR MINNST er Ólafs Thors, fyrrum formanns Sjálfstæðisflokkins og forsætisráðherra, hrókkva fá orð skammt. Slík voru áhrif hans á sögu lands og lýðs.

Hann gerðist þingmaður árið 1926 og var óslituð einn tilþrifamesti leiðtoginn á Alþingi unz yfir

lauk 31. desember 1964.

Það verður hlutskipti hans að mynda fimm sinnum ráðuneyti og bera þunga stjórnarforustu við misjafnar aðstæður. Hann sinnir af áhuga og einurð hinum margvíslegustu málum. Á stjórnálalaferli hans ber hæst: Þátt hans í stofnun fullveldis á Íslandi 1944, raunse ã forstu í utanrikismálum, sem aldrei brást, og langa og stranga baráttu með öðrum góðum mönnum, fyrir að tryggja okkur Íslendingum réttinn yfir fiskimálum umhverfislisti.

En Ólafur Thors var ekki ein-

Ég, ungur maður að norðan, átti því láni að fagna að njóta velvildar og gestrisni þeirra hjóna eins og svo margir aðrir. Að spjalla við Ólaf á skrifstofu hans í góðu tómi var laerdómsríkur skóli. Þá bar oft margt á góma. Hann var svo skemmtilegur og hnyttinn í svörum og tímum flaug áfram. Þrátt fyrir glettnina duldist engum, að alvaran bjó undir.

Ólafur vildi hafa náið samband við þingmenn. Eitt sinn kom ég suður án bess að gera vart við mig. Er norður var komið símaði Ólafur og sagði að ég hefði þó getað látið

19. janúar, árið 1892 í Borgarnesi, en andaðist í Reykjavík 31. desember 1964. Ólafur Thors var einn svipmesti stjórnálaleiðtogi okkar Íslendinga í áratugi.

Faðir hans, Thor Jensen, var einn af mestu framkvæmda- og athafnamönnum þjóðarinnar, bæði á svíði sjávarútvegs og landbúnaðar. Ólafur kynntist því snemma atvinnumálum og framþróun þeirra. Hann lærði fljótt að þekkja lífsbaráttu fjöldans í þessu landi og sá, eins og faðir hans, að það var fyrst og fremst traust atvinnulíf og framþróun þess sem tryggði lífsafkomu

Sjálfstæðisflokkins höfðu jafnað armannaflokkar á hinum Norðurlöndunum aukið mjög fylgi sitt og voru sterkustu flokkar hver í sinu landi. Ólafi var það ljóst að ekkert var Sjálfstæðisflokknum meira virði en að hann væri samtök breiðrar fylkingar sem hefði einstaklingshyggjuna að leiðarljósi, en tæki þó fullt tillit til allra stéttu og legði grundvöllinn að því að skapa betra og réttlátara líf fyrir allar stéttir þjóðfélagsins. Þess vegna varð Sjálfstæðisflokkurinn þá, og síðar, það stjórnálalafl sem fólk úr öllum stéttum þjóðfélagsins gat stutt og

Þingflokkur sjálfstæðismanna haustið 1959.

göngu formaður Sjálfstæðisflokkins og brautryðjandi mikilla mála. Hann var fyrst og fremst málsvari fólkins í landinu. Fáir höfðu betri skilning en hann á erfiðleikum og raunum náungangs. Til þess að jafna metin yrði umhyggjan og skyndsemi að ráða ferdinni. Lög og ströng lífreynzla hafði kennt honum, að óskhyggjan ein næði skammt, er á reyndi og á móti blési.

Frá því er Ólafur Thors tók við formennsku í Sjálfstæðisflokknum og til loka var hann ókrýndur leiðtogi stuðningsmanna flokksins og áhrifa hans gætti langt út fyrir flokksmörkin. Hann athugaði gaumgæfilega skoðanir annarra og virti og fór ekki í manngreiningarálit. Akvarðanir hans voru rökstuddar og ótvíraðar.

Náið kynni míni af Ólafi Thors höfðu haustið 1949, er ég fór í framboð fyrir Sjálfstæðisflokkinn á Akureyri. Kosningahofur voru tví-sýnar og Ólafur kom norður flokksmónnum til halds og trausta. Ég minnist þess, að Ólafur hvorki latti mig né hvatti til þess að takast þennan vanda á hendur. Sjálfur vissi hann, að þingmennskan væri ekki einhlítur dans á rósum. Ég hlyti að mestu að hverfa frá lögfræðistörfum mínum á Akureyri og framtíðin því í nokkurri óvissu. Ég fann þó strax hlýhug hans í minn garð. Áður hafði ég nokkuð kynnt honum, er ég gegndi stórfum fyrir Sjálfstæðisflokkinn á Norður- og Austurlandi.

Eftir að ég kom á þing var mér jafnan tekið opnum örnum á heimili Ólafs og frú Ingibjargar í Garðastræti. Ingibjörg var einstök kona og öllum ógleymanleg, er henni kynntust. Hún var manni sínum allt í öllu, óbifanleg stoð og stytta.

Jónas G. Rafnar

ÖLD ER liðin frá fæðingu Ólafs Thors. Hann fæddist þennan dag,

i mér heyra án þess að tefja hann með heimsókn. Rétt er að hafa það í huga, að þá var öðruvísi en nú að tala á milli landshluta og sveita.

Að vinna með Ólafi Thors var öllum laerdómsríkt, flokksmónnum sem andstæðingum. Hann var hreinskortinn og gat verið hvassytur. Fáir hafa sagt mér eins rækilega til syndanna, er þeim mislíkadi. En hann var fljótur að jafna ágreining og koma málum til betri vegar.

Það var ekki ætlið auðvelt að sannfæra og að fá samþykki Ólafs Thors. Í aðeinsögu hans eftir Matthías Johannessen er á blaðsíðu 387 í síðara bindi frásögn míni um það með hvaða hætti hann, ásamt öðrum, hrundu því áleiðis, að Útgerðarfélag Akureyringa hf. fengi fjármagn til þess að reisa hraðfrystihús. Að mínu mati lýsir sú saga mjög vel vinnubrögðum Ólafs. Hann vildi fara að öllu með gát. Þegar hann hafði tekið ákvörðun stóð ekki á framkvæmdum.

Ólafur Thors er einn þeirra manna, sem ekki gleymast þeim, er honum kynntust. Ég minnist hans sem hins trausta foringja og umhyggja hans fyrir hag annarra er mér hugstæð.

Nú, er liðin eru 100 ár frá fæðingu Ólafs Thors, þókkum ég og kona míni gömlu og góðu kynnin og óskum að tættingum hans gæfu og gengis. Við minnumst og konu hans, frú Ingibjargar, með þókk og virðingu.

Rætt við erlendan fréttamann.

bessarar þjóðar.

Ungur að árum hóf hann afskipti af stjórnálum. Hann var kjóinn á þing fyrir Gullbringu- og Kjósarsýslu árið 1926 og var þingmaður þess kjörðæmis til ársins 1959, en eftir kjörðæmabreytinguna það ár, varð hann þingmaður Reyknesinga til ársins 1964. Hann varð formaður Sjálfstæðisflokkins við fráfall Jóns Þorlákssonar árið 1935 og var það óslitið til ársins 1961 að hann baðst undan endurkosningu og við formennsku tók þá varaformaður flokksins og náið.

Starfað innan hans vélbanda. Flokkurinn hélt ávalt velli sem stærsti flokkur þjóðarinnar og áhrif hans jukust frá ári til árs. En vegna mjög óréttlárar kjördæmiskipunar höfðu aðrir flokkar stjórn landsins lengi vel eftir að Ólafur tók við formennsku í Sjálfstæðisflokknum og var Sjálfstæðisflokkurinn jafnan í stjórnarandstöðu þegar undan er skilin stjórn sem Sjálfstæðisflokkurinn tók þátt í 1932.

En svo var komið málum í íslensku þjóðfélagi að andstæðingarnir töldu að ekki væri lengur hægt að stjórnar þjóðfélagsins nema með aðild Sjálfstæðisflokkins og þá varð það úr að Sjálfstæðisflokkurinn gekk til stjórnarsamstarfs við Framsóknarflokksins og Alþýðuflokksins í aprílmánuði 1939. Ólafur

varð þá í annað skipti ráðherra og fór með atvinnumálum. Í fimm skipti varð hann forsætisráðherra Íslands en oft gegndi hann einnig embætti atvinnumálaráðherra og um hríð utanríkisráðherra.

Það sögðu mér þingmenn sem sátu með Ólafi Thors á þingi, að bæði áður og eftir að hann varð formaður Sjálfstæðisflokkssins hafi oft orðið einhverjar þær hörðustu og illvígustu deilur sem verið hafa í stjórninum Íslendinga og sérstaklega var talið óvenju stormasamt þing á árinu 1934. Í þeim stórvíðrum öllum sýndi Ólafur mjög vel að hann var rökvis, afþurða mælskur, hafði mikla þekkingu á atvinnumálum þjóðarinnar og þjóðarhag, og bar fram nýjar hugmyndir um upphyringingu þjóðfélagsins. Því fél málflutningur hans mjög vel alþýðu manna í skap. Hann háði marga hildi í stjórninum, en

slíka stjórn. Framsóknarflokkurinn hikaði, bjóst við því fram til síðustu stundar, að formaður Sjálfstæðisflokkssins þyrdi ekki að mynda stjórn með kommúnistum. Því varð Fransóknarflokkurinn utan þessarar stjórnar. Nýsköpunarstjórnin var djörf til verka. Hún var af sumum talin of djörf, ganga of langt. Hún var framsfarastjórn sem fór vel af stað. Hins vegar var Ólafur Thors þeirrar gerðar að hann taldi að ráðherrar ættu hver um sig að fara með sitt verksvið, en aðrir ráðherrar ættu ekki að stjórnema sínu eigin ráðuneyti. Þetta olli mónnum miklu áhyggjum sérstaklega vegna þess að einn mesti bolsévíki landsins var gerður að menntamálaráðherra og það ásamt fleiru gerði Ólafi mjög erfitt fyrir í sínum flokki. Þegar við lítum til baka þá getum við, sem teljum að frjálslyndi eigi

því ekki farið á annan veg en að leiðir skildu. Átök urðu mikil f utanríkismálum næstu árin.

Ólafur Thors og Bjarni Benediktsson mótuðu fyrst og fremst, fremur en nokkrir aðrir, utanríkistefnu þessarar þjóðar. Sú stefna hefur að mestu leyti verið sú sama öll þessi ár. Þegar oft hugsað til þess síðar hvað það hljóti að hafa verið þungt fyrir formann Sjálfstæðisflokkssins þegar fjöldungur þingmanna flokkssins treysti sér ekki til að standa að myndun þessarar ríkisstjórnar hans. Sumir sögðu þá að hann ætti að reka þá úr flokknunum sem ekki vildu standa með honum en hann var þessi stóri, gáfaði maður, sem vissi það að ein ríkisstjórn kom og fór, en flokkur eins og Sjálfstæðisflokkurinn heldi áfram að vera til, starfa, taka nýjar ákvæðanir og fyrir öllu væri að halda honum saman. Hann átti

eru sögusagnir sem ekki áttu við rök að styðjast, að örðu leytin en því, að Ólafur var fyrst og fremst Íslendingur sem bar fram óskir og kröfur sinnar þjóðar, en það þyddi ekki það að hann væri fandstöðu við þær. Forystumónnum lítila þjóða er lífsnauðsynlegt að vera djarfir og ákvæðir í öllum samskipum við stærri og voldugri þjóðir.

Baráttan í landhelgismálina hefur verið lög og hörð. Sumir menn hafa á seinni árum túlkad alla málsméðferð sinum flokkum til lofs og dýrðar. Í þessu greinarkorni ætlaði ég ekki að ræða þetta mikilvæga mál. Þó vil ég segja að lokaáfangi landhelgismálsins, útfærslan í 200 sjómliflur, var fyrst og fremst unnninn undir forystu Sjálfstæðisflokkssins í góðri samvinnu við Fransóknarflokkinn og sérstaklega við utanríkisráðherra, sem var úr þeim flokki á þessum árum. Í öllum þessum skrifum hefur ekki komið fram sem skyldi, það mikla framlag sem Geir Hallgrímsson, sem þá var forsætisráðherra, lagði fram til lausnar landhelgismálina, sem endaði með sigri okkar Íslendinga og viðurkenningu annarra þjóða á 200 sjómlína fiskveiðilögsögu. Hann var sá maður sem sýndi stillingu og þekkingu hvað sem á gekk. Sýndi á öllum stigum málsins heiðarleika sinni eigin þjóð og einnig viðsemjendum. Mér mun seint úr minni falla öll hans franganga.

Ég fór ungur að árum að hafa afskipti af stjórninum. Byrjaði barn að aldri að skipta mér að bæjarpólítíkinni í heimabæ mínum, varð síðar bæjarfulltrúi, þurfti þá oft að leita suður til ráðamanna og þá ekki síst til manns eins og Ólafs Thors. Einhvær veginn fór það svo að hann tók mér vel og stundum átti ég það til að láta hann heyrar það að mér líkaði ekki við þá þarna syðra, maður var harður baráttumaður fyrir bæjarfélög sitt og nágrenni og eftir því sem ég reif meiri kjaft fann ég að Ólafur tók mér betur. Það náiðist einhvær veginn got samband og það samband hélt á meðan hann lifði. Ég átti skamma hrið sæti á Alþingi með honum, en þó í nokkra mánuði. Við vorum góðir kunningar, hann tók mér mjög vel, sem ungum manni, sagði mér margar hluti, sem ég hafði gaman af og líka mikil gagn af. Ég átti þá sérstaklega góðan vin í Sjálfstæðisflokknum, sem ég mat meira en flesta ef ekki alla, það var Birgir Kjaran hagfræðingur, sem var mikill vinur Ólafs. Við áttum, einstaka sinnum, saman ánægjulegar stundir. Þær stundir voru mér mikils virði og ógleymanlegar.

Eins að líkum lætur þá voru þessi kynni nokkuð lög áður en ég kom á þing. Þegar Matthías Johannessen var að skrifa bók um Ólaf Thors spurði hann mig einhvær timann að því hvort það væri ekki eitthvað sem hefði farið skemmtilegt á milli, sem hann gæti notað í bókina, og mér varð það að segja honum frá einu atviki. Það var á þá leið að Ólafur kom til Ísafjörðar fyrir aukakosningar þar á árinu 1952 til að halda fund til trausta frambjöldendum okkar í þeim kosningum. Það hafði verið auglýstur fundur í húsi okkar sjálfstæðismanna um kvöldið en flugvélinni seinkröði, eins og þá kom oft fyrir. Við fórum tvær að sækja hann út í Katalínaflugbát sem leni á Pollinum en þá var komið að fundartíma svo við fórum beint í fundarhúsið, Sjálfstæðishúsið, þar var fullt hús og Ólafur gekk inn og heilsaði og gekk til sætis síns. Ég sat við hliðina á honum, var fundarstjóri,

Med norrænum forsætisráðherrum, f.v. Ahli Karjalainen, Finnlandi, Ólafur Thors, Jóns Óttó Krag, Danmark, og Tage Erlander, Svíþjóð.

ég held að mesta áhættu hafi hann tekið þegar hann gerðist svo djarfur að mynda hina svökulluðu nýsköpunarstjórn, sem skiptu var 21. október 1944, en fikk lausn 10. október 1946, en var þó falið að gegna áfram störfum þar til myndað var nýtt ráðuneyti 4. febrúar 1947.

Að þessari stjórn stóðu auk Sjálfstæðisflokkssins Alþýðuflokkurinn og Sósíalistaflokkurinn, sameiningarflokkur alþýðu, sem þá voru allmennt kallaðir kommúnistar. Þessi stjórnarmyndun ólli miklu delum, einkum í Sjálfstæðisflokknum, sem það hafði tuttugu þingmenn, en það voru ekki nema fimmtíðan þingmenn í flokknum sem tóku þátt í myndun þessarar ríkisstjórnar formannsins. Fimm þingmenn neituðu að styðja stjórnina vegna þátttöku kommúnista. En Ólafur létt ekkerkt á sig fá, hann var hess minnugur að Alþingi hafði ekki getað staðið við sína skyldu að mynda þingræðistjórn tveimur árum áður og forseti Íslands skipaði þá utanþingsstjórn. Utanþingsstjórn var honum og fleirum sem unnu þingræði þyrnir í augum. Þess vegna gekk hann djarfur til þessa leiks að mynda

að vera í fyrirrúmi, sagt að Ólafi hafi vel tekist. Hann lagði grundvöll með starfi þessarar stjórnar að nýrrí löggið um almannatryggingar, sem færði þeim sem minnst mega sín, aukin réttindi og áhrif í þjóðfélaginu. Réttindi sem þeir hafa haldið æ síðar og sem á engan hátt má skerða.

Það var stórt skref stigið að afnema fátaekraframfærsluna og skipa málum í tryggingakerfi eins og þá var gert. Það sýndi Ólafur Thors, formaður Sjálfstæðisflokkssins, að hann var viðsýna umbótaður sem létt hag þjóðarinnar sitja í fyrirrúmi, ákvæðinn í því að halda áfram félagslegri uppbyggingu. En þau urðu örlog þessarar ríkisstjórnar að ágreiningurinn í utanríkismálum varð henni að falli. Sá ágreiningur kom oft upp á þessum árum. Annars vegar voru menn eins og Ólafur Thors sem vildu náið samstarf og samvinnu við lýðræðispjóðir heimsins þar sem Bandaríkin voru í forystu, en hins vegar voru það menn sem eltu Sovétríkin í hverju máli, menn sem trúðu því að kommúnisminn væri sú stefna sem við ættum að innleiða. Það gat

en áður en lengra er haldið má ég bæta í frásögnina að árið 1937 var fundur á Ísafirði þar sem Ólafur var mættur. Þá réðu krataarnir öllu í bænum og þeir ákváðu að gera karli granti í geði og var gömlum, góðum, fylgispókum krata fengið það verkefni í hendur að hann átti að standa upp undir ræðu Ólafs og veifa kylfu og segja um leið, að þetta væri kylfan sem hann, Ólafur, hefði látið smíða til að berja á verkalýðnum í Reykjavík. Ólafur er kominn langt í ræðu sinni stundur karl upp og segir: „Petta er kylfan sem þú lést smíða til að berja á verkalýðnum í Reykjavík.“ Það er nokkuð hátt af gólfí upp í senuna í Alþýðuhúsinu og Ólafur beygir sig niður og segir: „Heyrðu, vinur minn, lofaðu mér að sjá þessa kylfu,“ og við svona vinaleg viðbrögð fastast karli blutverkið og rétti Ólafi kylfuna. Ólafur reisir sig upp, horfir á kylfuna, handleikur hana og beygir sig svo niður aftur og réttir karlinum og segir: „Gjörðu svo vel, vinur minn, það verður ekki á ykkur logið, Ísafirðinga, að þið eigið góða iðnaðarmenn,“ og hét siðan ræðu sinni áfram. Þessi maður, sem rétti Ólafi kylfuna, varð sjálfstæðismaður í kringum 1948 og þá var hann orðinn jafn ákvæðinn sjálfstæðismaður og hann hafði áður verið krati og sötti alla fundi hjá okkur sjálfstæðismönnum á Ísafirði. Þegar við komum með Ólaf inn í salinn og ég setti fundinn þetta fallega sumarkvöld árið 1952 byrjaði ég á því að bjóða hann velkominn og hann hóf ræðu sina á þá leið að hann hefði ekki komið alllengi til Ísafjörðar, en þegar hann hefði verið hér næst á undan hefði hann verið á fundi í Alþýðuhúsinu og gamall krati hefði þá staðið upp og rétt sér kylfu og sagt að þetta væri kylfan sem hann hefði látið smíða til að berja á verkalýðnum í Reykjavík. Þá fór nú heldur betur að fara um mig og ég rennsvitnadi. Þar sem ég sat nú næstur ræðupúltinu gat ég klípið í lærð á Ólafi og hann skynjar strax að eitt-hvað er að, beygir sig niður og ég segi: „Ertu vitlaus, maður, þessi karl er orðinn sjálfstæðismaður og hann situr hérna á fremsta bekk.“ Ólafur reisir sig í ræðustólinum og heldur áfram: „En ég man alltaf eftir svipnum á þessum manni, það var svo mikil heiðrikja í svipnum og það var svo hrein svipurinn að ég hugsaði þá þarna, í Alþýðuhúsinu, þessi maður að eftir að verða sjálfstæðismaður og þetta er einn af þeim fáu mónum sem ég þekki hér inni í salnum og situr hér á fremsta bekk.“ Þá stóð gamli maðurinn upp og gekk til Ólafs og þeir tóku gesti innilega í hendur.

Petta litla atvik sýnir hvað maðurinn var fljóttur að átta sig. Hann hefði ekki siglt í gegnum allt það brim og alla þá boða sem hann gerði áfallalaust eða áfallalitið, ef hann hefði ekki verið svona snjall, greindur og lipur. Prátt fyrir hörku í pólitískum orrustum gleymdi hann aldrei að hugsa um og hlúa vel að þeim sem minnimáttar voru, það var hans aðalsmerki.

Þegar maður litur yfir farinn veg finnst manni ótrúlegt að það séu liðin 100 ár frá því Ólafur Thors fæddist, mér finnst hann áltarfstanda ljóslistandi fyrir framan mig, vera hinn trausti, góði og umfram allt einn skemmtilegasti maður sem ég hef fyrirhitt á lífsleidinni. Ef andi hans fær að svifa yfir vötnum trúi ég því að þessi þjóð eigi bjarta framtíði fyrir höndum og hættu verður því tali að allt sé að fara norður og niður. Við skulum trúá a framtíðina, trúá að það góða sem

þetta land og þessi þjóð á. Þá munum við fyrst og fremst viðhalda minningunni, bakkletinu og því trausti sem við bárum alltaf til þessa mikilhæfa foringja okkar og þjóðarleiðtoga.

Matthías Bjarnason

A ÞVÍ leikur enginn vafí að Íslands-sagan mun ævinlega minnast Ólafs Thors, sem eins litrikasta og áhrifa-mesta stjórnálaföringja og þjóðarleiðtoga 20. aldarinnar. Hálfa öldina hafði hann slið áhrif að vart verður vikið að hinum þýðingar-mestu málaflokum í þjóðfélögnum að nafn hans komi þar ekki við sögu.

Ólafur Thors ólst upp á einu umsvifamesta heimili í landinu fyrir og eftir síðustu aldamót. Faðir hans, Thor Jensen, kom ungr frá Danmörku til Íslands. Hann heillaðist af landi og þjóð og ungr stúlkum, Margréti Þorbjörðu Kristjánssdóttur frá Hraunhöfn í Staðarsveit, og það var ekki aftur snuði.

Thor Jensen varð mikill athafna-máður sem hafði mætt þola mótt-blástur sem og meðvind í lífsbarátt-unní. Til liðs við hann og fyrtækum hans, Kveldúlf hf., gengu synir hans og Ólafur varð þar í forystu. Reyndist hann sem framkvænda-stjóri Kveldúlfs hf. mikilhæfur stjórnandi og hafði á þeim tíma forystu í samtökum útvegsmanna. Honum var hinsvegar ljóst af því sem þá gerðist a vettvangi þjóðmála að þarf þurfi sterka forystu til þess að tryggja frelsi einstaklingsins til orðs og athafna og þjóðinni sjálfstæði sitt á nýjan leik.

Því var það að Ólafur Thors gekk til liðs við Jón Þorláksson, forystumann heimastjórnarmanna, og var í framboði á lista með honum í aukakosningum til Alþingis 1921, þá 29 ára gamall. Hann náiði þá ekki kosningu enda í 3ja og neðsta sæti á listanum. Þetta mun hafa verið hörð kosningabaráttu, en Ólafur vakti strax mikla athygli fyrir skóruglegan og snjallan mál-flutning. Ekki skaðaði sérstæður persónuleiki Ólafs þann orðstír sem hann þá fagnar hafði áunnið sér.

Teningnum hafði verið kastað. Fimm árum síðar í aukakosningum í janúar 1926 var Ólafur Thors kjörinn alþingismaður Gullbringu- og Kjósarsýslu, sem frá 1959 nefnist Reykjaneskjörðæmi. Gegndi hann þingmennsku unz hann lézt á gamlár dag 1964.

Í kosningunum 1926 bar Ólafur sigurord af andstæðingi sínum, þeim mæta og snjalla stjórnálmanni Haraldi Guðmundssyni. Sigurbjörn Porkelsson, kaupmaður í „Visi“, segir frá þessari kosningabréttu í ævisögu sinni „Himneskt er að lifa“. Hann lýstir sérstaklega kosningafundi í Kjósinni. Málefna-leg baráttu og fimleg, svo og mælska framþjóðenda var lengi í minnum höfð. Sigurbjörn greinir frá glæsilegri framkomu og ræðumennsku Ólafs: „Hann kom, sá og sigraði“ og þetta breyttist ekker-til allt til dauðadags Ólafs, tæplega 40 ár,“ segir Sigurbjörn. Trúi ég að allir sem til pektu sér hinum látna höfðingja, Sigurbirni í „Visi“, sammála.

Ólafur Thors hafði ekki lengi verið innan veggja Alþingis, er hann var kominn í forystusveit þar. Hann var kosinn formaður Sjálfstæðis-flokkurinn 1934 og gegndi for-mennsku til 1961 að hann gaf ekki kost a sér til endurkjörs.

Þegar Sjálfstæðisflokkurinn

samþykkti 1939, skv. tillögu Ólafs Thors, þáttöku í þjóðstjórninni tök hann að sjálfsgöðu sæti í ríkis-stjórninni, en hafði áður setið stuttan tíma 1932 í ríkisstjórn Ásgeirs Ásgeirssonar. Með þáttöku í þjóðstjórninni tökst Ólafur á hendur forystuhlutverk í íslenskum þjóðmálum, sem hann gegndi allt til þess að hann létt af embætti forseti-ráðherra í nóvember 1963. Á þessu tímabili veitti Ólafur forystu fleiri ríkisstjórnunum en nokkur annar stjórnálamaður. Auk þess að gegna embætti forseti-ráðherra i fimm ríkisstjórnunum gegndi hann ráðherraembættum í þrem öðrum ríkisstjórnunum.

Stórkostlegar breytingar hafa orðið að þjóðfélags-háttum okkar Íslendinga á þessari öld. Framfarir á öllum svíðum þjóðlifsins samfara aukinni menntun og félagslegu ör-yggi. Þýðingarmíklar og afdrifaríkar ar ákvæðanir hafa verið teknar varðandi sjálfstæði og ör-yggi lands-ins og auðlegð þess til hagseldar fyrir íslenska þjóð.

Það er á engan hallað þegar stað-hæft er að Ólafur Thors er í hópi þeirra alþingismanna á þessari öld, sem hvad mest áhrif hafa haft á gang þjóðmála.

Þegar Ólafur Thors tók við þingmennsku var þjóðin fátæk og hafði ekki tækifæri til þess að verja miklu fé til þess að auka lífsþaengindi sín. Alls staðar blöstu við verkefni og oft var mikil atvinnuleysi og ör-birgð. Ólafur hafði alist upp við stórhug og góðvirk. Faðir hans hafði mikil umleikis og veitti fjölda fólkats atvinnu. Þegar harðnaði á dalnum hjá fólkum stóð ekki á foreldrum Ólafs að koma til hjálpars. Það veganesti sem Ólafur fékk í heimahúsum entist honum ævilangt og kom sér vel fyrir þann mikla fjölda fólkum sem til hans þurfti að leita.

Þegar litid er til þeirra miklu breytinga sem urðu í kjördæmi Ólafs tala þar staðreynir sínu málum. Alls staðar hafði hann unnið að málum með það sjónarmið að tryggja íbúum kjördæmisins sem besta lífsafskomu. En það voru ekki aðeins hans eigin kjösendur sem nutu góðs af verkum hans. Hann var eins og hann sagði sjálfur „bing-máður alls landsins“. Það voru ord að sönnu.

Það er engum blöðum um það að fletta að Ólafur Thors er einn minnisstæðasti og glæsilegasti persónuleiki sem komið hefur fram á stjórnálmasviðið á þessari öld. Hann hafði flest það til að bera, sem maður í þeiri stóðu sem hann gegndi þarf að hafa til þess að geta skilað svo glæustum árangri í lífsstarfi sínu. Hann var mikill drengskaparmaður, hafði viðkvæma lund og mætti ekker-aumt sjá öðruvísi en reyna að bæta þar um. Hjálpssemi hans var viðbrugði og þeir sem leituðu til hans fóru ekki bónleidir til búðar. Sem stjórnálaföringi var hann sérstæður persónuleiki sem ekki var hægt að komast hjá að taka eftir. Hann var gæddur þeim hæfileikum í fyllstum mæli, sem síkur maður þarf til þess að koma málum sínum fram. Mjög vel greindur, snarráður og samningslipur og gat laðað til sín ólikstu öfl og samstilti menn til átaka.

Hvar sem hann kom var hann hrókur alls fagnaðar, hreif áheyrendur sín með einstakri ræðumennsku og þar sem beita þurfti sérstökum rökum lagði hann málum fyrir með einföldum hætti, enda átti hann alls staðar áheyrendur og aðáendur.

Það er vissulega ekki á færi aírla-

kvenna að stand við hlið manns sem stendur í jafn ströngu allt sitt líf og Ólafur gerði. Hlutverki sínu skilaði frii Ingibjörg Thors, eiginkona Ólafs, með miklum ágætum hvort heldur var sem móðir barna þeirra eða eiginkona hins mikla stjórnálföringa. Eiginkonu sína mat Ólafur að verðleikum, enda var þáttur hennar að mikill í hinu far-sæla og árangursrika starfi hans. Frú Ingibjörg lífði að eiginmanni sínum látnum til ársins 1988.

Á aldarafmæli Ólafs Thors í dag,

Ólafi en ég, eru mér færari til þess að gera minningu hans skil við þetta tækifæri, þá taldi ég mér bæði ljúft og skylt að verða við tilmaelum um það að riðja upp í stuttu mál endur-minningar minar um kynni mína af Ólafi og samstarf við hann. Þetta samstarf var eðilega nánast þegar fyrir dyrum stóðu róttækjar aðgerðir í efnahagsmálum svo sem var þegar tillögur dr. Benjamíns Eirikssonar voru til meðferðar á þinginu 1949-50 og svo aftur þegar viðtæk löggið um efnahagsmál var sett í

Sjálfstæðisflokkurinn, hin svonefnda nýsköpunarstjórn sem Alþýðuflokkurinn og Sósfalistaflokkurinn áttu einnig aðild að, en Framsóknarflokkurinn var einn í stjórnarandstöðu. Meginverkefni þeirrar ríkisstjórnar skyldi einmitt vera það, að skipuleggja nauðsynlega endurnýjun og aukningu framleiðslutækjanna, þannig að bæði einkaðilum og opinberum aðilum er í slíkar framkvæmdir vildu ráðast, yrði séð fyrir nauðsynlegum lánum og gjald-eyri til slíks. Kosningar til Alþingis fóru fram sumarið 1946 og unnu flokkar þeir er að ríkisstjórninni stóðu yfirleitt að við kosningarnar, en eini stjórnarandstöðuflokkurinn, Framsóknarflokkurinn, tapaði fylgi. En haustið 1946 leiddi ágreiningur um utanríkismál til þess að stjórnarsamstarfið rofnaði.

Eftir fall ríkisstjórnarinnar var gerð tilraun um þess að koma að þjóðstjórn, p.e. ríkisstjórn, er allir 4 flokkarnir, er fulltrúa áttu þá á Alþingi, aettu aðild að. Samkomulag var um það í viðræðunefnd, er skipuð var af flokkunum og munu allir formenn flokkanna hafa átt sæti í þeirri nefnd, að ef þjóðstjórnin kæmist a fót, þá skyldi megin-áherzla það lögð í stjórn efnahagsmála að ljúka á sem skemmtum tíma þeim framkvæmdum, sem ólokið var á vegum nýsköpunarinnar. Var á vegum viðræðunefndar stjórnálaflokkanna skipuð nefnd fjoðurra hagfræðinga, sem gera átti tillögur um það hvernig hugsanlegt samkomulag stjórnálamannana um stefnu í efnahagsmálum yrði bezt framkvæmt. Í nefnd þessari áttu sæti auk undirritaðs, er skipaður var í hana af Sjálfstæðisflokknum, Gyli P. Gíslason fyrir Alþýðuflokkinn, Klemenz Tryggvason fyrir Framsóknarflokkinn, þótt hann mér vitalegla hafi aldrei verið flokksbundinn í þeim flokki, og Jónas Haraldr fyrir Sósfalistaflokkinn. Ekki náiðist samkomulag milli stjórnálamannana um myndun þjóðstjórnar, en eftir langt þóf var í febrúar 1947 mynduð priggja flokka stjórn undir forseti Stefáns Jóh. Stefánssonar og stóðu að henni Framsóknarflokkur og Sjálfstæðisflokkur auk Alþýðuflokkurinn, en Sósfalistaflokkurinn varð þá einn í stjórnarandstöðu. Mun sérstaða flokkurinn í utanríkismálum hafa valdið þar mestu um fremur en ágreiningur um efnahagsmál. Hagfræðinganeftindin skilaði þó allt-þarlega álití til tillögum um það hvernig auðveldast yrði að framkvæma þá sameiginlegu stefnuyfirlysingu leiðtoga stjórnálaflokkanna að nýsköpunarframkvæmdum skylde lokið á sem skemmtum tíma. Ekki var þó sérstök ánægja með álitgerð okkar, enda mætti með réttu segja, að þar var gert ráð fyrir viðtækari höftum en áður höfðu þekkt, því að auk innflutningshaftanna var gert ráð fyrir viðtækum hömlum á fjárfestingum með því að koma a fót sérstakri stofnun sem gefa þyrfti leyfi til næra allra þeirra fjárfestinga, er einkaðilar eða opinberir aðilar óskuðu að stofna til. Hlaut þessi stofnun nafn-ð Fjárhagsráð er henni hafði verið komið a fót.

En þrátt fyrir óánægjuna með álit hagfræðinganeftindarinnar var það þó uppistaðan í þeirri efnahagsstefnu, sem fylgt var af hálfu þeirrar ríkisstjórnar, er nú tók við undir forseti Stefáns Jóh. Stefánssonar. Enda mun óánægja forystumannar þeirra stjórnálaflokkka, sem að nýsköpuninni stóðu ekki hafa beinst að þeim tillögum, sem við gerðum heldur að úttekt þeirri sem við gerð-

Formaður Sjálfstæðisflokkurinn á fundaré um landið.

19. janúar 1992, viljum við vinir og samherjar og ég veit reyndar miklu fleiri minnast þeirra hjóna, frú Ingibjargar og Ólafs Thors, með virðingu og pakklæti.

Sjálfstæðismenn í Reykjavíkum kjördæmi minnast ómetanlegra starfa hans og forystu.

Á meðan í þjóð vorri býr dugur og drengskapur verður Ólafur Thors og verka hans ævinlega minnst.

Matthías Á. Mathiesen

SÁ ER þetta ritar kynntist Ólafi Thors persónulega ekki fyrir en laust fyrir 1950, þegar mjög var tekið að líða á starfsferil hans. Þessi kynni hófust fyrst að ráði þegar Ólafur fól mér, sem forsætisráðherra í minnihlutastjórn Sjálfstæðisflokkurinn, er sat að völdum í 3 mánuðum veturinn 1949-50, að vinna með dr. Benjamínum Eiríkssyni að samningum frumvarpus um viðtækar efnahagsráðstafanir, sem stjórnin lagði fyrir Alþingi í febrúar 1950 og var það síðan samþykkt með nokkrum breytingum eftir að samningum fóru fram með ríkisstjórninni. Þegar striðinu lauk áttu Íslendingar miklar gjaldeyrissinnistæður í erlendum bönkum, þannig að hægt hefði þa verið að draga úr innflutningshöftunum eða jafnvæli afnema þau með öllu. En íslenskir stjórnálaleiðtoga voru þá samnála um það, að svo brýna nauðsyn bæri til þess að endurnýja þau framleiðslutæki landsmannna sem mjög höfðu gengið úr sér á striðsárunum að binda yrði verulegum hluta gjaldeyrisfordans í því skyni, en takmarka að sama skapi aukningu neyzluvöruinnflutnings.

Haustið 1944 var mynduð undir forseti Ólafs Thors, formanns

um um gjaldeyrisstöðuna, en þar vorum við svartsýnni en þeir höfðu verið í kosningabaráttu þeirri, er þá hafði verið háð fyrir nokkrum mánuðum. Íví miður, vil ég segja, reyndumst við sannspáir, þannig að vorið 1947 var svo komið, að gjaldeyrisfordinn var genginn til burðar, þannig að annar gjaldeyrir en sá, er fókkt fyrir útflutning, var ekki til ráðstöfunar, nema stofnað yrði til erlendra skulda, sem ekki var talid koma til greina á þeim tíma.

tíma, að engin skilyrði voru þá fyrir því, hvorki stjórnmálag og varla efnahagsleg heldur, að koma hér á fót frjálsri utanríkisverzln.

Þetta breyttist þó smárn saman á næstu tveimur árum. Hin ströngu höft, sem frá og með árinu 1947 var beitt bæði hvað snerti fjárfestingu og innflutning neyzluvöru, voru nú tekin að valda almenningi tilfinnanlegum óþægindum. Tekin hafði verið upp strangari og viðtækari skömmun neyzluvöru en þekkt hafði á stríðsárunum. En auk óþæg-

breyzt í hag þeirri stefnu, að taka upp frjálsari verzunarviðskipti, þar sem sú stefna ruddi sér nú til rúms í ríkara mæli meðal þeirra þjóða sem við áttum mest viðskipti við en verið hafði fyrstu 2-3 árin eftir styrjaldarlok.

Það hafði svo ómetanlegt gildi til framdráttar stefnubreytingunni í átt til frjálsari viðskipta, þegar ríkisstjórnin að frumkvædi Bjarna Benediktssonar óskaði eftir því vorið 1949, að dr. Benjamín Eiríksson, er þá gegndi störfum sem sérfræð-

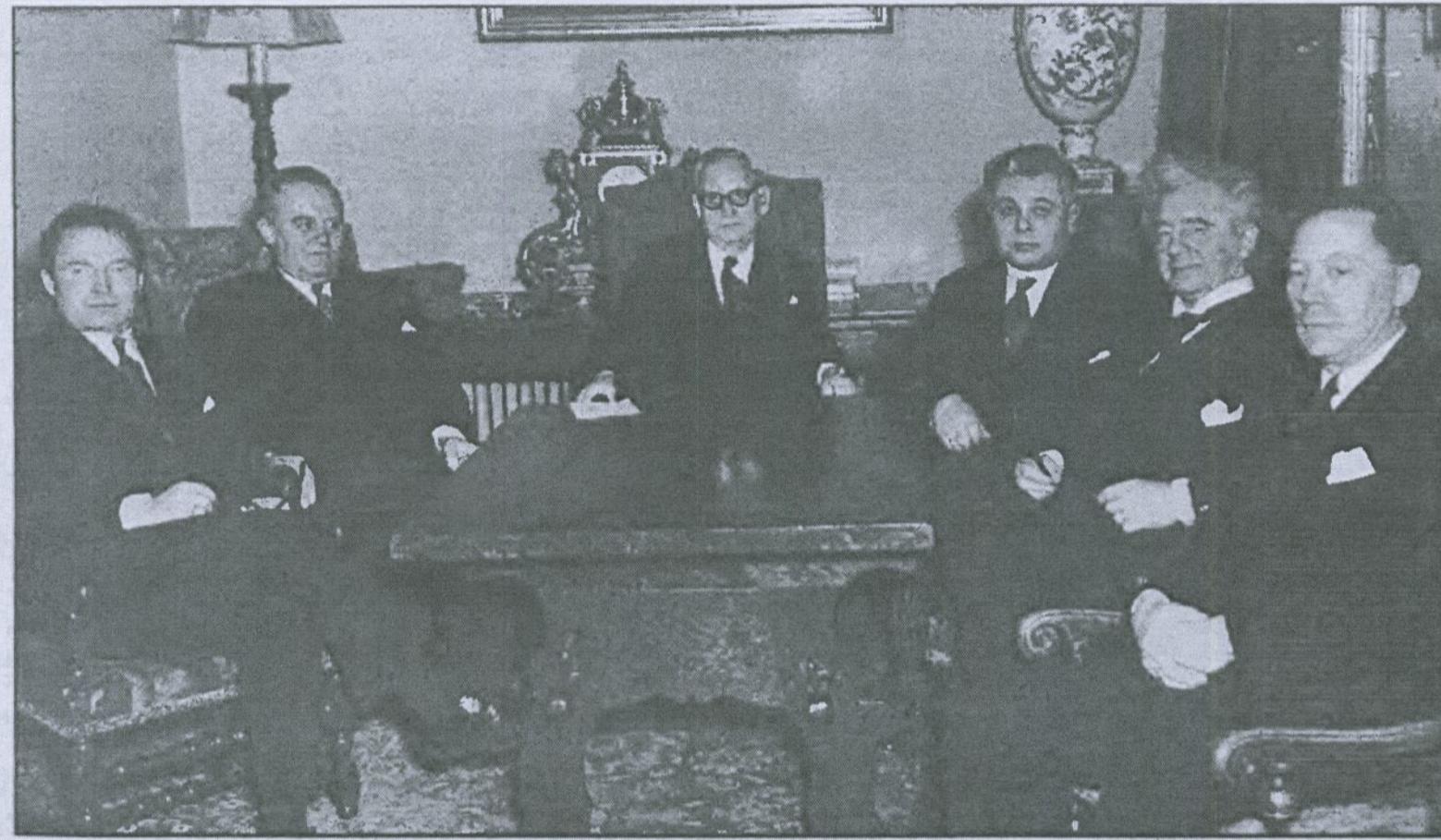
leiðslunnar hafði þegar haustið 1946 verið gripið til þess úrrædis, að ríkið ábyrgðist tiltekið lágmarksverð á útflutnum sjávarafurðum og hélst sú skipan í rúnlega 3 ár. Þar sem bilið milli þess verðs er ríkisjóður ábyrgðist og afurðaverðsins á erlendum markaði fór vaxandi voru útgjöld ríkisins vegna útflutningsbóta einnig vaxandi. Um áramót 1949-50 fóru útvegsmenn fram á verulega hækkan ríkisábyrgðarinnar. Hesfðu miklar skattahækkanir þá orðið nauðsynlegar til þess

mitt væri fyrst og fremst að vera tengiliður milli Benjamíns og þingfloksins. Við tókum þegar til starfa eftir að Benjamín var kominn til landsins og unnum ósleitlega að verkefninu þar til því lauk snemma í febrúar. Tóku Ólafur og Bjarni Benediktsson virkan þátt í starfi okkar, enda hlaut það að koma í þeirra hlut að tala fyrir frumvarpi því er unnið var að að semja. Slikt starf hlaut audvítad jöfnum höndum að vera stjórnmálalegs og fræðilegs edlis. Ólafur og Bjarni voru báðir vinnubjarkar miklir og man ég eftir því að þeir kvöddu okkur Benjamín á fund sinn í stjórnarráðinu á jólalögum 1949.

Eins og ég áður gat um var það fyrst við þetta tækifaði að ég kynntist Ólafi Thors persónulega að ráði. Hann sýndi starfi okkar Benjamíns mikinn áhuga og fyrir kom að hann kvaddi okkur, annan hvorn eða báða, til skrafs og ráðagerða á heimili sínu. Það var skemmtileg upplifun, að kynnast þannig ljófmennsku hans og höfðingsskap á heimili hans. Ólafur var maður mjög greiðvikinn og örlatur. Það var ekki nóg að hann og Ingibjörg kona hans veitti gestum sínum af mikilli rausn, heldur þurfti við það að bæta einhverri smágið að skilnaði, svo sem leikhúsmiðum eða þess háttar. Mér þykir ólíklegt, að Ólafur hafi nokkurn tíma óróð ríkur maður, þótt hann væri lengst af starfsævi sinnar í vellaunuðum stöðum.

Ekki veit ég, hvort Ólafi hafi nokkurn tíma verið efnahagsmál eða hagfræði hugleikin. Mig minnir að hann hafi einhvern tíma sagt mér, að ef hann hefði farið í langskólanám, þá hefði hann helzt getað hugsað sér að leggja stund á lögfræði. En hann bar mikla virðingu fyrir hagfræðilegri sérþekkingu, aldrei varð ég a.m.k. annars var. Má vera að hér hafi að nokkru verið um áhrif að ræða frá Jóni Pörlakssyni, fyrirrennara hans sem formaður Sjálfstæðisfloksins, en Jón hafði sem kunnugt er mikinn áhuga fyrir hagfræðilegum viðfangsefnum og mun hafa eytt mikluum tíma í að kynna sér þau mál. En Ólafur bar mikla virðingu fyrir fyrirrennara sínum. „Ef rafmagnið bilar hjá mér,“ sagði Ólafur eitt sinn við mig, „þá saeki ég rafvirkja en ekki þig.“ Ég man lika eftir því, að einhvern tímann þegar við Ólafur töludum saman lét hann í ljósi mikla hneykslun á persónulegum árásum Þjóðviljans á Benjamín Eiríksson. Taldi hann slíkt sídeleysi, því hann sagði: „Benjamín er fræðimaður og hans skoðanir ber að hrekja með fræðilegum rökum séu menn þeim ósammála, en ekki með persónunnið.“ Svo batti hann við: „En með þig gegnir öðru mál, þú eri virkur aðili að stjórnmálam og verður að sætta þig við það að andstæðingarnir litu á þig sem spýtabukur.“

Frumvarp það, sem við Benjamín höfðum unnið að ásamt forystumönnum Sjálfstæðisfloksins var svo lagt fram á Alþingi í lok febrúar 1950. Framsóknarmenn báru þá fram vantrauststillögu á ríkisstjórnina og var hún samþykkt og sagði ríkisstjórnin þá að sér. Eftir tveggja víkna samningapóf tókst svo um miðjan mars samkomulag milli Framsóknarfloksins og Sjálfstæðisfloksins um myndun ríkisstjórnar undir forsæti Steingrims Steinþórssonar úr Framsóknarflokk, svo sem fyrir getur. Samið var um það milli flokkanna að frumvarp það, sem við dr. Benjamín höfðum unnið að og lagt hafði ver-

Hermann Jónasson, Steingrímur Steinþórsson, Sveinn Björnsson, fyrsti forseti lyðveldisins Íslands, Bjarni Benediktsson, Ólafur Thors og Björn Ólafsson.

Ólafur Thors ræðir við Ásgeir Ásgeirsson, forseta, og sr. Bjarni Jónasson, vísstahlitskup.

Við, sem að hagfræðingaálitinu stöðum, litum eingöngu á okkur sem tæknilega ráðunauta án umboðs til þess að gera tillögur um stefnumótum í efnahagsmálam, þar sem sílkt hlyti að vera hlutverk stjórnmálamannanna, þótt annað mál sé, að markalinurnar milli tæknilegrar og stefnumótandi ráðgjafar eru oft óglöggar þegar um ráðgjöf í efnahagsmálam er að ræða. Hvað sem því líður þá hygg ég, að það hljóti að vera samdóma álit flestra, sem þekktu aðstæður í islenzkum efnahagsmálam á þeim

indanna, sem af skömmuninni sem sílkti leiddi, var því mjög áfátt, að hægt væri alltaf að fá vörur út á skömmunarseðla, þannig að oft mynduðst langar biðraðir þegar sílkar vörur komust á markað, en það bættist, að þar sem skömmuninn náiði aðeins til hluta nauðsynjavöru, kostaði útvegum þess varnings er skömmunin tók ekki til, oft mikla tímaeyðslu við það að standa í biðröðum. Þá var sú ráðstöfun, að gera nær alla fjárfestingu háða leyfum Fjárhagsráðs, einnig mjög óvinsæl. Þá höfðu ytri skilyrði og

ingur við Alþjóðagjaldeyrissjóðinn, kæmi heim til Íslands um stundarsakir og gerði tillögur til ríkisstjórnarinnar um nauðsynlegar aðgerðir í efnahagsmálam til þess að unnt yrði að koma á meira frjálsræði í viðskiptaháttum. Benjamín skilaði svo álitsgerð sínni fáeinum mánuðum síðar og fók hún verulegan hljómgrunn meðal forystumanna Sjálfstæðisfloksins, sem ekki kom á óvart með tilliti til yfirlýstrar stefnu floksins. Ekki mun ríkisstjórnin þó hafa tekið afstöðu til tillagna dr. Benjamíns, enda var boðað til alþingiskosninga haustið 1949. Þó að ekki yrði stórfelldar breyttingar á þingstyrk flokkanna samkvæmt niðurstöðum kosninganna, reyndist erfitt að mynda ríkisstjórn er nytí meirihluta á alþingi að þeim loknum. Greip þáverandi forseti, Sveinn Björnsson, þá til þess ræða, að biðja Ólaf Thors, formann stærsta stjórnmálafloksins, að mynda minnihlutastjórn er sæti þar til tekist hefði að koma á stjórn er hefði þingmeirihluta á bak við sig. Gerði Ólafur það að fengnu samþykki þingflokk sjálfstæðismana.

Um þessar mundir stedjaði mikill vandi að útflutningsatvinnuvegum landsmanna, einkum sjávarútveginum, en frá honum komu að jafnaði um 80% gjaldeyristerknanna. Orsök þess vanda var fyrst og fremst verðbóljan, sem jók framleiðslukostnaðinn innanlands án þess að um samsvarandi hækkan afurðaverðs á erlendum markaði væri að ræða. Til þess að koma í veg fyrir stöðvun útflutningsfram-

ið fram á Alþingi skyldi lögfest með nokkrum breytingum, er gerðar höfðu verið að ósk framsóknarmanna, en ekki breyttu þær neinum um þær grundvallarhugmyndir, er frv. lágu að baki. Ódagstæð prún ytri skilyrða, m.a. vegna áhrifa Kóreustríðsins, sem braust út í júní 1950, olli því, að tilgangur efnahagslögjafarinna náðist ekki að fullu. Pegar á árinu 1951 neyddist ríkisstjórnin til þess að taka upp hið svokallaða báttagjaldeyriskerfi, sem fóli í sér að útflyttjendur greiddu sérstakt álag á gjaldeyr, sem nota átti til kaupa á vörum, sem ekki var tekin til brýnna nauðsynja. Vegna versnandi viðskiptakjara sem stöfudu af því að Kóreustyrljöldin leiddi til þess að innfluttar vörur hækkuðu verulega í verði án þess að útfluttar afurðir hækkuðu samsvarandi, reyndist gengisfelling sú, sem gerð var 1950 ónog sumum útflutningsgreinunum og þar sem ekki þótt fært að gera almenna gengisfellingu á ný, var gripið til báttagjaldeyrisins, sem þýddi í raun að tekið var upp tvöfalt gengi.

Stjórnarsamstarf flokkanna tveggja, sem hófst í mars 1950, stóð í 6 ár, en þá tók við vinstristjórn er svo var nefnd undir forseti Hermanns Jónassonar, en að henni stóð 3 flokkar, Alþýðuflokkur, Framsóknarflokkur og Sósíalistaflokkur, en Sjálfstæðisflokkurinn var einn í stjórnarandstöðu. Við ærinn vanda í efnahasmálum var að etja á valdaferli pessarar ríkisstjórnar og átti sá vandi óðru fremur rót sín að rekja til verulegra kauphækkanum sem urðu eftir langt verklag vorið 1955 en þær kauphækkanir áttu engan grundvöll í aukinni þjóðarframleidslu. Þann vanda, sem þetta skapaði útflutningsnum, var fyrst reynt að leysa með því að taka upp viðamikið útflutningsbótakerfi, þannig að talið var að gengi á íslenzku krónunni væri orðið 40 vorið 1958. Þar sem öllum hlaut að vera ljóst að þetta gat ekki gengið nema skammantíma, fékk ríkisstjórnin samþykkt lög vorið 1958 þar sem ákveðið var, að greiddar skyldu 55% bætur á allan útflutning en samsvarandi yfirfærslugjald skyldi lagt á allan keyptan gjaldeyr. Hér var auðvitað um illa dulbúna gengislækkun að ræða, en þetta fyrirkomulag var þó óneitanlega spor í átt til jafnvægis samanborið við það sem áður var. Ríkisstjórnin fór svo fram á það við samtök launþega haustið 1958 að þau gæfu tímabundið eftir visitólibætur á laun sem hlutu að hækka verulega vegna 55% yfirfærslugjaldreyrisins. Pessum tilmælum var hafnað og sagði ríkisstjórnin þá af sér, enda hafði hún skuld-bundið sig til þess að gera ekki meiri háttar ráðstafanir í efnahasmálum án samræðs við Alþýðusamband Íslands.

Þá tók við minnihlutastjórn Alþýðuflokkins sem var við völd fram í nóvember 1959. Á því ári fóru fram tvennar kosningar til alþingis vegna kjördæmabreytingar, en eftir síðari kosningarnar tók við ríkisstjórn er Alþýðuflokkur og Sjálfstæðisflokkur stóðu að og varð Ólafur Thors forsetisráðherra í þeiri stjórn, sem gengið hefur undir nafnið viðreisnarstjórn.

Mikið ójafnvægi var í efnahasmálum þegar ríkisstjórnin tók við völdum og voru í rauninni tveir kostir fyrir hendi, annar sá, að hverfa aftur til hafta og miðstýringarkerfis sem ríkjandi hafði verið fyrir 1950 og allt aftur til ársins 1930, eða að hefjast að nýju handa um það að koma á virku markaðs-

kerfi sem byggt væri á frjálsum viðskiptum. Síðari kosturinn var valinn og kom það nú aftur í hlut Ólafs Thors, sem forsetisráðherra í hinni nýju ríkisstjórn, að hafa um það forystu, að þráðurinn frá því 1950 yrði tekinn upp að nýju. Voru tillögur um viðtækar efnahagsráðstafanir lagðar fyrir Alþingi 1960 og samþykktar. Tilgangur þeirra var svipaður og þeirra ráðstafana sem gerðar voru 1950, en seinni löggjöfin var á nokkuð breiðari grundvelli, t.d. voru peningamálin tekin þar fastari tökum en í fyrri löggjöfinni. Ekki réði það þó að minnum dómí umslitum um það, að varanlegrí árangur nádist með viðreisnarlöggjöfinni heldur en löggjöfinni frá 1950, heldur hitt, að prún ytri aðstæðna vard ólikt hagstæðari næstu misserin eftir aðgerðirnar en verið hafði eftir lagasetninguna 1950.

En í báðum tilvikum var um löggjöf að ræða sem markaði tímamót í íslenzkum efnahasmálum, þar sem horfið var frá miðstýringu til markaðsbúskapar. Fyrri tilraunin náði að vísu ekki þeim tilgangi sem vonir stóðu til, en hún markaði þó að því leyti tímamót, að um varanlegrí hugarfarbsreytingu meirihluta íslenzkra stjórnsmálamanna vard að ræða. Það má nefna sem dæmi um þetta, að vinstristjórn Hermanns Jónassonar hvarf aldrei til þeirrar haftastefnu sem ríkjandi hafði verið fyrir 1950. Auðvitað var hið margfalda gengi sem sú ríkisstjórn notaði sem hagstjórnartæki ófognudur, en það var þó yfirleitt hægt að kaupa og flytja inn flestan varning á einhverju verði.

Mér hefur stundum fundist, að þáttur stjórnsmálamanna í efnahagslegum umbótum sé vanmetinn og þá e.t.v. þáttur hagfræðinganna ofmetinn, þótt það sitji sít að mér að gera minna en efni standa til úr framlagi okkar hagfræðinganna. Auðvitað er okkar þáttur nauðsynlegur og samþailegur við þátt arkitekta í byggingarstærseimi. En þótt arkitekt geri fyrirmundarteikningu að kirkju, ráðhusi eða hljómlistarhöll, þá er það ekki nóg til bess að slík hús risi af grunni. Þar þarf atbeina stjórnsmálamanna til þess að beita sér fyrir fjármögnum sliksa framkvæmda.

Pannig best ég við því að tillögur dr. Benjamins Eiríkssonar um það að hverfa frá höftum til frjálsa viðskipta hefðu fallið í ófrjóan jarðveg eða jafnvel aldrei komið fram ef fulltingi íslenzkra stjórnsmálamanna hefði ekki notið og ber þar hæst nöfn Ólafs Thors og Bjarna Benediktssonaar að mínum dómí, þótt margini legðu þar hond að plöginn.

Það er athyglisverð tilvilkun, að á aldarafmæli Ólafs Thors skuli þúrar fyrverandi Sovétríkjanna standa í svipuðum sporum við valið milli miðstýringar og markaðar og íslendingar gerðu 1950 og 1960, þótt allt sé þar stærra í sniðum og aðeins að takmörkuðu leyti samþailegert. En aðeins mælti að hrun hins kommuníks efnahagskerfis ætti að leiða til minni ágreinings um þetta deilumál en áður var. Pegar Ólafur Thors hafi þá baráttu, sem hér hefir verið rætt um, var það trúarjátnig verulegs hluta þjóðarinnar að þjóðsfélag framtíðarinnar hlyti að byggjast á miðstýrum um ætluunarþúskap. En hér skal þó engu um það spáð hvernig það tómarum, sem hrun hinnar sósíalísku hugmyndafræði hefir skilið eftir verður fylt hér á landi sem annars staðar.

Ólafur Björnsson

PÁÐ VAR á Alþingishátsdónni 1930, sem við Guðrún systir urðum fyrst á vegi Ólafs Thors, í bökstaflegri merkingu. Við höfðum fengið að fara á hátiðina með foreldrum okkar og vorum í tjaldborg á Þingvallatúnnum, sem ætluð var alþingismönnum og gestum ríkisstjórnarinnar. Við vorum 10 ára gamlar og mamma hafði saumað að okkur rauða upphluti, sem við vorum í alla hátiðisdagana. Hátiðin var stórkostlegt avintýri í augum okkar systra. Þó eru nokkur atvik, sem mér eru sérstaklega minnisstað. Í einu þeirra kemur Ólafur við sögu.

Annan dag hátiðarinnar vöknudum við Guðrún ekki fyrir en foreldrar okkar voru farnir til morgunverðar í Valhöll. Við vissum, að pabbi átti að halda ræðu á Lögbergi kl. 10 og flýttum okkur því á fætur. Héldum við svo stytzu leið upp í Almannagjá eftir eystrí bakka Oxarár. Sáum við þá Kristján konung X í herklæðum og Alexandrínus drottningu hans koma á móti okkur. Við vikum vitanlega úr vegi fyrir háttignunum, því að stígurinn var mjór, og héldum síðan áfram göngu okkar. Stuttu síðar heyrðum við hratt fótatakg og fram úr okkur skundaði myndarlegur, dökkhærður maður, sem ávarpaði okkur og sagði: „Þíð verið að flýta ykkur, stelpur, ef þið ætlið að hlusta á hann pabba ykkar.“ Var þar kominn Ólafur Thors alþingismaður. Við héldum svo á eftir Ólafi upp í Almannagjá, en kóngur fór á kappareiðar undir Ármannsfelli, enda skildi hann ekki íslenzku. — Þessi minning er ótrúlega skýr í huga mér. Eitthvað svo vingjarnlegt og hlýlegt í örðum og brosi þessa aðsópsmikla glæsimennis verður mér ógleymant, enda vakti Ólafur hvarvetna athygli vegna aðlaðandi framkomu sinnar og persónutófra, Ólafur var allra manna mælskastur, málrómurinn seiðmagnaður og hvetjandi, baráttuhugurinn mikill og málflutningur frábeður. Ég minnist sérstaklega ræðu, sem hann hélte fyrir kosningar 1934. Þetta voru fyrstu kosningar eftir breytingar á kosningaskipan, sem Sjálfstæðisflokkurinn og Alþýðuflokkurinn höfðu sameinast um. Þingmönnum hafði verið sjólgð og upphóttaringsætum átti að skipta á milli flokka, sem höfðu fengið óeðileg fá þingsæti miðað við heildaratkvædatolu. Bundu menn miklar voru við þessar breytingar. Mér fannst ræða sú, sem Ólafur flutti við þetta tækifæri, svo góð, að ég var sannfærð um, að allir hlytu að hrifast af eldmoldi hans og hlýða kallihans. Slikur var sannsteingarkraftur hans. Vonbrigðin urðu því mikil, þegar kosningautslitin reyndust. Sjálfstæðisflokknum í óhag, þótt mjóu munaði. Þar skiptu úrslitin í Skagafirði skópum, þar sem frambjöldendur Sjálfstæðisflokk og Framsóknarflokks fengu jafnmörk atkvæði og var hlutkesti látið skera úr. Framsóknarmenn unnu. Voru úrslitin kölluð Guðsdómurinn í Skagafirði. Með þessum hætti tókst Hermanni Jónassyni að mynda stjórn með Alþýðuflokknum og tveimur fyrverandi framsóknarmönnum, sem höfðu nýasagt sig úr floknum. Enginn veit, hvað gerzt hafði, ef hlutkesti hefði fallið. Sjálfstæðisflokknum í vil, en ekki þýddi að deila við dómarann og Ólafur hét áfram að berjast fyrir réttlætari kjördæmaskipan og öðrum góðum málum, innan þings og utan. Ólafur var forsetisráðherra í 5 ráðuneytum og auk þess ráðherra í fjórum öðrum ríkisstjórnum. Sýnir það traust flokksmanni hans á

honum. Enda þótt Ólafi væru falin mikil trúnaðarstörf órlaði aldrei á hroka eða yfirlæti í fari hans. Hann var einn þeirra lánsömu manna, sem hafði hlotið í vöggugjöf „þá kurteisi, sem kemur að innan“. Þó átti hann til prakkarsvip, ef svo bar undir. Eins og titt er um mikilhæfa menn áttu hann sér ófundarmenn, sem fundu honum allt til foráttu, ekki hvað sítz aðild hans að útgerðarfélögum Kveldúlfí, sem var í eigu Thors Jensens og sona hans. Spaugilegasta hneykslunar-efnið var þó, að Ólafur hafði eitt sinn á unga aldrí farið úr jakkum, þegar honum fannst of heitt á fundi. Var vitnað til þessa „hneykslis“ árum saman í blöðum og á mannfundum. — Ólafur var mikill mannasættir og beitti sér oft í vinnudeilum, þegar fokið var í flest skjöl, enda átti hann auðvelt með að ná til fólk. Hann var einstaklega góðviliður, gamansamur og glettinn og hrókur alls fagnaðar í samkvænum. Bezt þótt honum þó að vera heima að loknum vinnudegi og vann reyndar oft heima hin síðari ár ævi sinnar, frekar en á skrifstofu sinni.

Ólafur var mikill gæfumaður í einkalífi sínu. Ungur kvæntist hann Ingibjörgu, dóttur Indriða Einarssonar endurskoðanda og rithöfundar og Mörtu Mariu, dóttur Péturs alþingismanns og dómorganleikara Guðjonsens. Hún var falleg kona, greind og listfeng, eins og hún átti kyn til, enda alin upp á heimili, þar sem bokmenntir, tónlist og leiklist voru í hávegum hafðar. — Engum, sem kom á heimili þeirra hjóna, gat dulizt virðing sú og væntumþykja, sem þau báru hvort til annars.

Ólafur lézt á gamlárdag 1964, en frú Ingibjörg 25 árum síðar.

Ólöf Benediktsdóttir

ÓLAFUR THORS var kosinn á þing í aukakosningum 9. janúar 1926 þegar Águst Flygenring, fyrsti þingmaður Gullbringu- og Kjósarsýslu, sagði af sér þingmennsku vegna heilsubrests.

I sögu Matthíasar Johannessens um ævi og stórf Ólafs Thors vitnar hann í minningargrein sem Ólafur skrifaði um Agúst 1933 og lýsir vel hversu mikils hann mat pennan fyrirrennara sinn. Höfundur bókarinnar segir m.a. að Ólafur lýsi Ágústi með þeim orðum, að vel geti átt við hann sjálfan, þegar hann var gert.

„... hvort sem var á svíði stjórnálaða eða atvinnuliffsins var hann einstakur maður, því enda þótt hann hefði haldbetri þekkingu og meiri lífsreynslu en flestir aðrir og væri að eðlisfari ráðrikur, þá var hann svo samvinnupýður, að hann hlýddi með gaumgæfni á tillögur annarra og vildi jafnan það eitt hafa er réttast sýndist. Hafði hann því mikil og góð áhrif á hvert mál, er hann hafði með hóndum, og verður farsæld og nytsemi þess starfs seit rakið.“

Undir þessa skoðun höfundar bokarinnar Ólafur Thors — *Ævi og stórf* tek ég heilshugar, því kynni míin af Ólafi voru einmitt þessi. Þótt í þessari tilvitnuðu bók sé saga hans ítarlega rakin, þykist ég vita að nú þegar 100 ár eru liðin frá fæðingu hans munu margir sem um hann skrifa draga fram eitt og annað sem ekki hefur verið áður fært í letur. Ég kys einnig að fara þá leið að skrifa niður sumt úr mínum minningum, sem ekki hefur áður verið birt opinberlega, en kann enn

að sylla upp í myndina af manninum Ólafi Thors.

Ég á minningar um Ólaf allt frá bernskudögum. Hann kom oft á heimili foreldra minna í Keflavík, þegar hann var í pólitiskum erinda-gjörðum í kjördæmi sínu. Þaðir minn stundaði útgerð og skipstjórn á bát sínum, Guðjóni Pétri, ásamt umtalsverðum búrekstri. Pabbi hafði byggt stórt og mikil tveggja hæða ísbúarhús, þar sem að aðstæða fyrir vermenn var á jardhæð, en stórbú á efri hæð, þar á meðal skrifstofa pabba, sem að sjálfsögðu var í þá daga kóllud „kontó“.

Pangad kom Ólafur oft, hafði þar reyndar vinnuðstöðu, þegar hann óskaði og þangað komu menn til viðtals við hann og oft voru fámennir fundir haldnir þar með honum.

Mér er Ólafur mjög minnisstaður frá þessum barnsárum mínum. Hann bar svo af öðrum mönnum að reisn og sameinaði hana glæðbeitri framkomu.

Á árunum eftir 1930 voru mikill pólitisk átköld í Keflavík sem viðar og einnig á vinnumarkaðinum. Ég man ekki með vissu, þótt mér sé atburðurinn minnisstaður, hvort það var kosningavorið 1931 eftir þingrofið í apríl eða vinnudeilur í Keflavík í ársbyrjun 1932, sem andstæðingar Ólafs ætluðu að meina honum að komast á almennan stjórnálfafund, sem halda átti í Keflavík.

Stuðningsmönnum Ólafs barst njósn af þessari fyrirætlan og jafnfram að andstæðingar Ólafs ætluðu að vera heima að loknum vinnudegi og vinnuðstöðu.

Þetta var rætt í hópi stuðningsmanna Ólafs heima hjá okkur og þar var ákveðið að mæta þessu á þann hátt að hópur þeirra fari inná Stapa til að mæta bíl Ólafs og fylgja honum svo að samkomuhúsini þar sem fundurinn skyldi haldinn. Þetta var gert. En það sem mér barnin þóttur furdulegt var að forláta reykingabord sem pabbi átti og ég á nái, stóð án sinna fjögurra fóta upp við vegg. Ég skildi þetta ekki fyrri en mðir mín útskýrði að þeir hefðu skrúfað hina voldugu fætur undan plötunni til að verja sig með, ef að þá og þingmann þeirra yrði ráðist!

Ferð Ólafs gekk vel að fundarstað, en það beið margmenni utan-dyra og ekki allir frýnilegir ásýndum. Sögufræg eru ummaði Ólafs í þetta skipti og þau eru dæmi um, hvernig honum tökt oft með réttum viðbrögðum, að snúa hug fundarmanna sér í hag.

Ólafur snaraði sér út úr bíl sínum fyrstur manna, gekk á miðja þvöguna broshýr að vanda og spurði svo hátt og skýrt að allir mættu heyra: „Hvar er haegt að pissa hér, strák

fund hjá Sjálfstæðisflokknum, ef ég vissi að fjalla ætti um utanrikismálum og þótti mér þeir bera af í þeim umraðum Ólafur Thors og Bjarni Benediktsson.

Það saud uppúr í þessu deilum 31. mars 1949, en þá barst um bæinn að kommúnistar hefðu í hyggju að ráðast að Alþingishúsini.

Forystumenn lyðræðisflokkanna sendu þá út áskorun, og þar í forystu Ólafur og Bjarni, til fylgjenda sínna að koma að Alþingishúsini og varna andstæðingum samningsins um stofnun Atlantshafssbandalagsins inngöngu í Alþingishúsið, en þar ætluðu þeir sér að hleypa upp þingfundin. Það hlaut að vera mikil afall fyrir þingræði í landinu, ef mönnum heildist slikt uppi.

Ég var fliður að taka saman þjónukur mínar í Stýrimannaskólanum, þótt einn kennari minn, sem var hardur andstæðingur Atlantshafssbandalagsins, neitaði mér um fri til fararinnar.

Þessi varnarstaða við Alþingishúsið var mikil þolraun. Við máttum ekki aðhafast neitt sem leitt gæti til blóðugra átaka. Ef til sískra átaka kæmi skyldi það vera lögreglan, sem skakkaði þann leik. Við áttum aðeins að verja inngöngu í húsið. Ekki máttum við hafa með okkur bareflí eða neitt það, sem væst gæti andstæðingana til átaka. Ég hafði gripið með mér sjókortin míni vafin saman inn í dük, en komið þeim í geymslu hjá félaga mínum á BSR svo að ekki væri haldið að ég væri með bareflí.

Við, sem stóðum þarna fyrir dyrum Alþingishússins til varnar, máttum þola skítkast og grjótkast og hróþyrði án þess að svara fyrir okkur í sömu mynt. Það tók á taugum mínar svo mér er minnisstætt.

Einkum hafði mig langað til að við hvoldum vörubíl, sem stóð rétt hjá þinghúsinu, en þar á pallinum voru foringjar upphlaupsmana og kölluðu í gjallhorn hvatningaráord til sinnar manna til árasár. En betta gekk yfir án þess að árasarmenn fengu komist í Alþingishúsið, og mér er minnisstætt hversu hlýlega Ólafur Thors tók í höndina á mér sem öðrum í þessu píslarvætti til varnar þingræðinu, menn hef ég vitað bera það meira fyrir brjósti en Ólaf, hann var heitur lyðræðis- og þingræðissinni. Nú var ég örðinn hærri í loftinu en svo að Ólafur gæti klappað á kollinn á mér, eins og hann gerði gjarnan í foreldra-húsum mínum fyrir.

Ég fór snemma að taka þátt í verkalýðsmálum sem félagi í Sjómannafélagi Reykjavíkur, og fór þar ekki dult með skoðanir mínar í þjódmálum eða verkalýðsmálum. Mér þóttu forystumenn vilja nota samlökk verksamanna og sjómannana um of í pólitiskum tilgangi og meira en svo að hagstætt gæti talist þessum stéttum og einnig þóttu mér forystumennir vera allt of einráðir. Foringum Sjálfstæðisflokkssins var það ljóst, að ef flokkurinn átti að halda sjóðafylgi varð hann að eiga fylgi í þessum stéttum, sem voru í pennan tíma tiltölulega miklu fölmennari en nú er.

Það var 1954, þegar ég hafði verið kosinn af SR til að sitja þing ASÍ að foringjar Sjálfstæðisflokkssins báðu mig að gegna erindrekstri fyrir flokkinn í verkalýðsmálum fyrir þingið og í stjórnarkosningum í hinum stærri félögum. Þá fór ég að hafa aftur aukin kynni af Ólafi Thors. Hann var þá enn fyrir mér sami höfðingsmaður í allan máta og ég hafði þekkt í æsku.

Árið 1959 var ég kosinn á þing og það tókst svo til að ég hitti Ólaf

Thors fyrstan manna, þegar ég kom sem þingmaður í Alþingishúsið í fyrsta sinn og þá til þingflokkssfundar. Ég var eitthvað að væflast í anddyrinu og vissi ekki gerla, hvar ég skyldi ganga í þingflokksherbergi, þegar Ólaf bar þarna að. Hann fylgdi mér til þingflokksherbergisins, og þegar við komum inn fyrir dyrnar stansaði hann og klappaði á óxlinu á mér, og sagði hátt: „Ja hérra, hvað haldið þið nú piltar um próunina, þegar hásetar af Kveldúlfstogurunum eru komnir í þingflokk shaldsins.“

Eins og að líkum lætur hafði ég

áður, þurfti þjóðin að eiga á að skipa hópi velmenntaðra skiptjórnarmanna.

Áhugi hans fyrir byggingu Stýrimannaskólans var eðileg afleiðing þessara skoðana, en enginn getur módgast þótt ég fullyrði að hann hafi verið ein helsta drifffjöldur þess að sú glaesilega bygging kæmist upp.

Óvist er, hvernig áfram hefði miðað í stærsta átaki Sjómannadagssamtakanna, byggingu Dvalarheimilis aldraðra sjómannna — Hrafnistu, ef krafta Ólafs hefði ekki notið við.

ar svo og einstök samningsnilld og lagni við að koma málí heilu í höfn.

Mannúðarstefna Ólafs hafði birst snemma á þingferli hans í stuðningi við umbætur í þágu þeirra, sem vanheilir voru, andlega eða likamlega. Þeir sem báru sílf mál fyrir brjósti, áttu alla tilíð vísan stuðning hans.

Að því er vardar velferðarkerfið eins og það birtist í almannatryggingum voru undir forystu Ólafs stig-in stefnumarkandi spor 1946 og í upphafi viðreisnar. Er mér ekki grunlaust um, að þetta gleymist

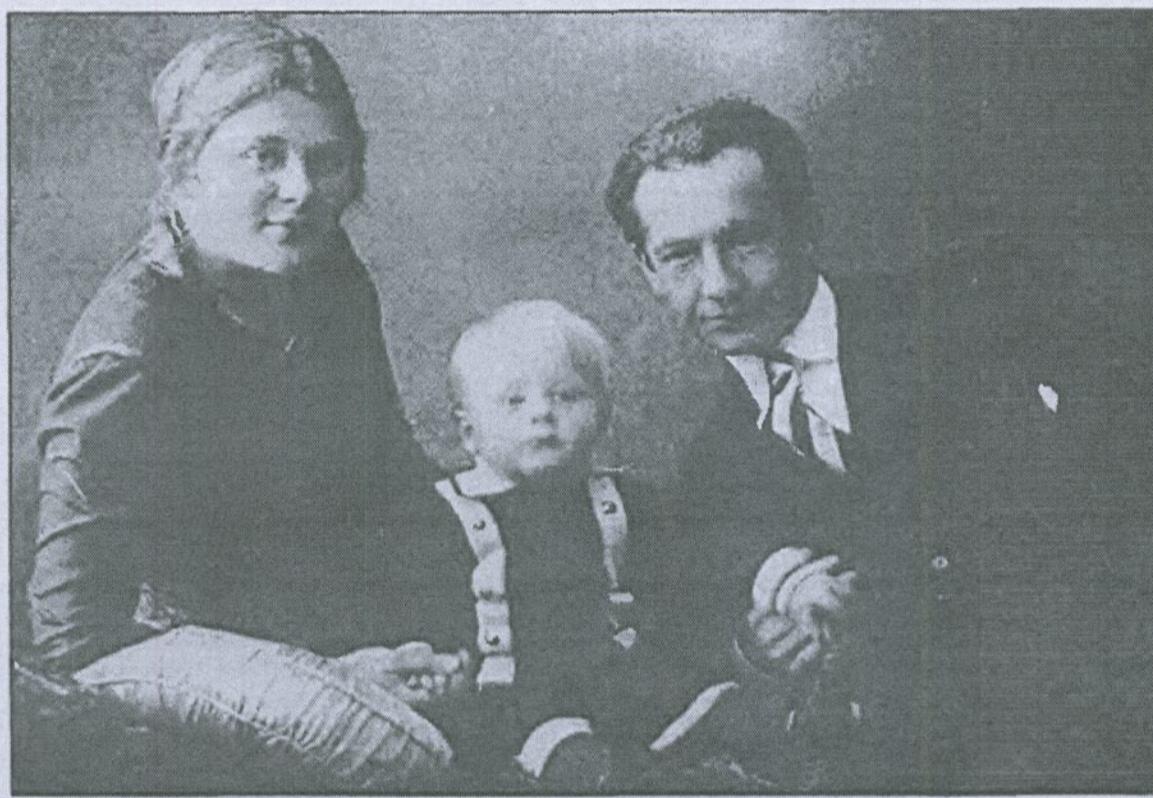
hefðu greiddu til baka í sköttum. Með þessu var komið í framkvæmd þeiri hugmynd að ellilifeyrir væri eitthvað, sem allir hefðu keypt sér með iðgjöldum sínum og sköttum. Þessu var fylgt eftir með nýri lögjöf um almannatryggingar 1963.

Að lokun fyrsta kjörtímabili viðreisnar sagði Ólafur Thors á landsfundi 1963, er hann hafði nefnt að um það kynnu að vera skiptar skoðanir, hvað teldist merkast í lögjöf kjörtímabilsins: „En sé litid yfir farinn veg, munu menn hvað mest fagna hinni röttæku breytingu á tryggingalögjöfinni. Ef ast ég um, að almenningur hafi gert sér grein fyrir að nú greiða tryggingarnar 4 krónur í stað hverrar einnar fyrir viðreisn. Tel ég vist, að aldrei fyr hafi nokkur þjóð á jafn stuttum tíma gert hlutfallslega svipað því eins stórt átak til þess að jafna milli manna og sjáborgið rétti þess þurfandi, sem við höfum gert. Er það þjóð okkar til mikils sóma.“

Ljóst er að Ólafur taldi enga kennisetningu leysa allan mannlegan vanda og að samkeppni og samþjálp yrðu að fara saman í þjóðsefaginu.

Annar þáttur í stjórmálastörfum Ólafs þennan tíma tengist öðru málum. Það var lagni í landhelgismálainu. Þar unnu þeir saman, Ólafur og Bjarni, af málafylgi, skarpskyggni og hyggendum. Bjarni segir m.a. í greininni í Andvara, að fundur þeirra forsætisráðherranna Ólafs og Macmillans haustið 1960 hafi lagt grundvöll að lausn landhelgismálins og þar með einum stærsta stjórmálásigri Íslendinga. Einstök atriði voru eftir og hafði utanrikisráðherra forystu um framhaldið. Miklu skipti þó, að allir ynnu þeir áfram saman að því að koma málínu í höfn. Ágreining við Bretna um einstök atriði þurfti að leysa á þann veg, að við misstum ekki niður þann árangur sem var í sjónmáli. Gat þá þurft að beita persónulegum eða pólitiskum tengslum. Utanrikisráðherra fór vegna landhelgismálins á fundi í Atlantshafsráðinu í París, sem hann hafði ekki ætlað að sækja, og síðar í London. Skammdegiskvöld eitt, er utanrikisráðherra og Bjarni voru fjarverandi og Ólafur veikur stóðu fyrir dyrum erlendis afdrifarárkir fundir þeirra ráðamanna, sem við þurftum að semja við. Þingflokkurinn kom saman í Alþingishúsinu og Ólafur reis upp af sjúkrabeði, kom á þennan óformlega þingflokkfund, fór fram í símaklesa til að ná sambandi við breska ráðamenn. Var andrúmsloftið spennuþrunið, því að Ólafur var á sifeldum þönum milli þingflokkss og síma, einhver fundur mun þá líka hafa verið hjá breskum shaldsmönnum. Eitt sinn kom hann inn og sagði Sir Alec (Douglas Home) hafa verið í símanum. Við hvert símtal virtist hann hressast og var lítið veikur er þessum óformlega en áhrifamikla þingflokkfund lauk. Ekkí fer sögum af heilsufari hans næsta dag. Í starfi Ólafs þetta kvöld varð margt ljóst: Hann hafði persónulegt samband við erlenda ráðamenn, sem standa þurftu að lausn málins. Hann jónk stuðning þeirra við málstað okkar. Hann sýndi þingflokknum fullkominn trúnað. Þingflokkurinn var sameinadur í afstöðunni til þeirra einstöku atriða, sem til umraðu voru.

Þessi minning er fyrst og fremst mynd — mynd af manni sem óx að krafti eftir stærð verkefnanna. Hún er svolitill þráður í þeim listavef, sem stjórmálastarf Ólafs Thors var. Ragnhildur Helgadóttir

Ingibjörg og Ólafur Thors með son sinn Thor Jensei árið 1917.

sem þingmaður allmikil kynni af Ólafi Thors eftir þetta og bar aldrrei skugga á þau kynni. En kynni okkar voru einnig óviðkomandi þingsetu minni.

Pegar ég var stjórnarformaður í Sjómannadagsráði stóðu yfir miklar byggingaframkvæmdir á vegum þess og áttum við mikil undir velvilja ráðamanna þjóðarinnar. Það er óhætt að fullyrða að engum einum manni munu samtök þau er að Sjómannadeginum standa eiga meira að þakka í sambandi við framgöngu stærstu baráttumála hans, en Ólafi Thors.

Frá því samtökin voru stofnun reyndist Ólafur sannur velunnari þeirra og áhugamaður um þau mál, sem unnið var að. Þetta var ekki óeðileg þegar þess er gætt, að frá barnæsku lífði hann og hrærðist í helsta atvinnuvegi þjóðarinnar — sjávarútvegi. Hann átti ásamt fóður sínum og bræðrum virkan þátt í hinni öruru þróun botnvörpu gerðar hér á landi og starfaði við þá útgerð um langt árabil. Hann var alla ævi mikill áhugamaður um fiskveiðar bæði togara og vélbáta, og framfarir í þessum atvinnuvegi. Er þar stærst að minnast af opinberum aðgerðum forgongu Ólafs í setningu landgrunnslaganna 1948, sem urðu undirstaðu útsærslu fiskveiðilögsgunnar.

Ólafur kom oft fram sem ræðumaður á Sjómannadaginn, bæði sem fulltrúi útgerðarmanna og ríkisstjórnarinnar, er hann gegndi ráðherrastörfum. Hann skildi manna best, að um leið og fiskiskipastóllinn yrði endurnýjaður eftir heimsstyrjöldina síðari, og byggð yrðu ný, stærri og fleiri skip, en hér voru

Margir litu svo á, þegar fjársöfnunin til Hrafnistu hófst, að um skýjaborg væri að ræða, en Ólafur skildi að fátt mundi standast þann kraft, sem að baki félagslegrí samstöðu stæði, þegar sílf mál ættu í hlut.

Þessi framkvæmd varð honum hjartsfölgin, enda studdi hann hana með ráðum og dáð.

Hann vildi gömlu sjómönnunum vel og mun, eins og aðrir eigendur Kveldúlfss, hafa átt sinn þátt í þeim höfðinglegu gjöfum, sem bárust frá þeim til Hrafnistu á fyrstu uppbyggingarárunum.

Sú umhyggja og áhugi er Ólafur sýndi þessum málum — lögunum um happdrætti DAS — ásamt mör gum öðrum var metin að verðleikum.

Hann hlaut fyrstur manna æðstu viðurkenningu, sem Sjómannadagurinn getur látið í té, gullmerki dagsins.

Mér er ljúft að minnast þess að síðasta samtal okkar Ólafs var í sambandi við ósk hans um að aldradar togarsjómaður, sem starfaði um langt árabil á skipum Kveldúlfss, fengi vist á Hrafnistu.

Minnig Ólafs Thors mun ekki fyrnast með okkur, sem kynntumst honum og hún mun geymast í sögu þjóðarinnar.

Pétur Sigurðsson

TVEIR PÆTTIR úr stjórmála-starfi Ólafs Thors frá árunum 1956-1963, er ég var samtimis honum á þingi, eru mér ofarlega í huga á þessum tímamótum: Mannúðarhugsun hans og afstaða til velferðar.

ÉG ÁTTI því láni að fagna að hafa nán kynni af Ólafi Thors á síðustu æviárum hans. Þetta voru 12 viðburðarík ár. Hann var flokksföringi, lét af formennsku Sjálfstæðisflokkssins þrem árum fyrir andlát sitt. Hann var ráðherra, lengst af forsætisráðherra, nema síðasta árið sem hann lifði. Hann var höfðinginn sem hreif hug og hjarta. Samþand okkar var einkar traust frá fyrsta samfundi til hins síðasta. Ég var í harðri baráttu í kjördæmi mínu vestra og jafnframt í forstu í flokksstarfinu í höfuðborginnum. Ólafur studdi mig í hvívetna. Hann gerði mig að framkvæmdastjóra Sjálfstæðisflokkssins.

Þetta voru minnisstædir tímar fyrir manna eins og mig, á byrjunarskeiði stjórnálaaftskipta. Og enginn persónuleiki gat verið eftirminnilegri en einmitt Ólafur Thors. Ég á mikinn sjóð endurminninga um samskipti okkar Ólafs. Það lýstur upp myndum af samtölum okkar um hin fjölbreytilegu efni sem við var að fást í flokksstjórn og stjórnálabaráttu. Greipt er í huga mér viðbrögð hans í blíðu og stríðu við hvers konar aðstæður og uppákomur. Það leifar af gáskafullum tilsvörum hans og lífssýn alvöru og ábyrgðar. Og ósjaldan var rætt um annað sem það sem kom flokksstarfinu beint við. Hann sagði mér margt um það sem við var að fást í landstjórninni á hverjum tíma, menn og mállefni. Kenndi þar margra grasa, mikill fróðleikur. En best lýsti samt frásögn hans manninum sjálfum, skoðunum hans og viðhorfum. Allt er þetta dýrmætt og geymt í huga mér. Það væri of langt mál í þessum minningarárdum að ætla sér að tunda sögur mínar hér af. En að þeim má draga ályktanir um persónuleikann Ólaf Thors eins og ég kynntist honum.

Pegar minnst er aldarafrælis Ólafs Thors skyldi haft í huga að hann var margslunginn persónuleiki. Hann trúnaði að hefðartindi aðstu valda og metorða, flokksföringi og þjóðarleiðtogi. En samt átti hann til að bera hlédrægni og hæversku og fordild og fáfengilegheit voru honum framandi. Á síðasta stórafræli sem hann lifði mætti þannig ekki minnast á að forsætisráðherra landsins væri 70 ára. Þess var hvergi getið og ætlað var að hann væri erlendis á þessum merkisdegi. En hann lét sér nægja að vera heima og fóli mér að fylgjast með að allri leynd væri framfylgt. Þetta var hinum mikla manni eðlislags.

EKKI VAR ÖLLUM ALLTAF LJÓST HIÐ SANNA EÐLI ÓLAFS. Það var hald sumra, sem ekki þekktu Ólaf, að hann léti sér ekki alt fyrir brjósti brenna, léti vaða á súðum og væri jafnvel strákslegur og kærlaus. Þetta var ekki vegna þess að menn hefðu á takteinum dæmi þessa. Þessi skoðun virtist mótað af fasi hans og látragið því maðurinn gat verið kátur og hress á mannfundum, grínistí góður og hverjum manni skemmtilegri. Misskilningurinn á skaphöfn Ólafs bar keim af þeim hindurvitnum að stjórnálamáður hlyti að vera leiðinlegur til þess að teljast traustsins verður. En hér var ekki einungis um misskilning að ræða. Þessi var þveröfugt farið með Ólaf. Enginn var samviskusamari í stóru og smáu en einmitt hann. Orð skyldu standa eins og stafur á bók. Engu mætti lofa nema hægt væri að efna.

Nákvaemnin var með eindænum. Stundvísí var lögmál. Þú fékkst þungar ákúrur ef einhverju var ábótant i þessu efni. Hér er að finna eina skýringuna á þeim miklu foringjahæfileikum sem Ólafur hafði til að bera.

Bó að Ólafur segði hverjum sem var til syndanna tæpitungulaust af einurð og hreinskilni hafði hann eitthvert lag á þessu sem ekki er öllum gefið. Ávítur og reiðilestur skyldu ekki eftir andúð, sárindi eða gremju hjá þeim sem fyrir urðu. Ef honum þótti til þess geta komið sagði hann gjarnan kannski eftir nokkur dægur við þann sem í hlut átti, að nú skyldu þeir láta lokð þessum blóðnóttum. Og þá hvarf allt eins og dögg fyrir sólu. Engum var tamara en Ólafi að viðhafa aðgát í nærveru sálar. Pannig hélt honum á mannaforráðum. Hér voru engin hræðslugæði. Hann var mannasattir jafnframt því að halda hlut sínum gagnvart hverjum sem var. Var hér enn að finna einn leyndardóminn að foringjahæfileikum hans.

Miklar gáfur hlutu að prýða slíkan manna sem Ólaf. Hins vegar er í ummælum um hann oft lögð áhersla á ýmsa aðra góða kosti fremur en gáfur, svo sem drengskap, dirfsku, kjark, mælsku, glæsimennsku og aðra yfirburði sem hann hafði til brunns að bera. Sjálfur átti hann til í glettini að gera lítið úr skólagöngu sinni og námshæfileikum. Svipaði honum í þessu til sumra stórmenna veraldarsögunnar svo sem Winstons Churchills. En Ólafur var ekki einungis vel gefinn, hann var djúpvitur maður. Hann hélt heilræði Hávamála, að hæla sér ekki af vitsmununum. Og meira að segja lét hann tiðum sem hann hefði ekki vit fyrir öðrum. Þetta mátti kallast leikaraskapur. En í raun var þetta djúpferni og innsæi hins vitra manns að eigin dir mannssálarinnar. Hér var um að ræða enn að leyndardóminn að foringjahæfileikum Ólafs.

Ýmsar þversagnir urðu til um Ólaf eins og aðra mikla menn. Hann átti að vera stefnulaus og haga seglum eftir vindu. En hann þekkti öllum betur völundarhús og refilstigu stjórnálmanna, list hins mögulega. Hann hafði til að bera þann sveigjanleika sem nauðsyn krefur til að koma kjarna málum fram. Þannig var sveigjanleikinn skýringin á þeirri stefnufestu sem líf og starf Ólafs ber vott um. Og grundvöllur stefnunnar var alla tið einstaklings- og athafnafrelsi. Þetta var Ólafi svo í blóð borið að honum gat ekki orðið villugjarnt að leið frelsisins. Rauði þráðurinn á hverju sem valt var að vinna þjóðina úr fátækt til bjargálna eins og hann gjarnan komst að orði. En mér fannst alltaf skína í gegn að hjartanum næst stóð reisn og frelsi fösturjarðarinnar og samúðin með litilmagnanum.

Ólafur var raunsær á hlut og stöðu hins unga lýðveldis okkar í samfélagi þjóða heims á tínum hamskipta og breytinga. En eitt var óumbreytanlegt, réttur Íslendinga yfir eigin landi. Pegar Bandaríkin fóru eftir strið fram á herstöðvar til 100 ára var afstaða Ólafur skýr. Hann mælti: „... Pannig báðu Bandaríkin þá um land af okkar landi til þess að gera það að landi af sínu landi. Og margir óttuðust að síðan ætti að stjórnna okkar gamla landi frá þeirra nýja

landi ...“ Hver má ekki muna Einar Pveræing.

Ólafur vissi vel hvað kom lítil-magnanum að liði. Einhver skyn-ugur hefir sagt að það þurfi vinstri mann til að tala um félagslegar umbætur en hægri mann til að framkvæma þær. Þetta sannmæli átti vissulega við um Ólaf. Og eitt er víst, honum var alvara að láta verkin tala. Hann átti til að segja: Sjálfstæðisflokkurinn hjálpar fá-tæka manninum, hinir ríku geta hjálpað sér sjálfir.

Sjálfstæðisflokkurinn og Ólafur Thors voru óaðskiljanlegir. Pennan flokk leiddi Ólafur til þeirra áhrifa sem gerðu honum möguleg stórvirki hans í íslenskum stjórnsmálum. Þar gildir einu hvort varðar

Frá útför Ólafs Thors. Sr. Bjarni Jónsson, vígslubiskup, við minnisvarðanum hjónin Margrétt Þorbjörðu Kristjánsdóttur og Thor Jensen.

lokaskref í sjálfstæðisbaráttu, lýðveldisstofnun, mótuð utanríkisstefnu lýðveldisins, varnarmál, útfærslu landhelginnar, atvinnuuppgöggingu eftir strið eða frjálsræðisprórun í efnahagsmálum. Um þetta allt er mikil og merk saga. En þetta er ekki umræðuefni mitt hér, heldur maðurinn sjálfur, Ólafur Thors, eins og hann kom mér fyrir sjónir.

Ég sé fyrir mér mikilmennið Ólaf Thors. Slíkum mónum er skipað til öndvegis. Ég man að eitt sinn í góðum fagnaði sáum við þríflokksmenn saman við bord með Ólafi. Einn viðstaddir sagði þá: Ólafur, þú ert mestur Íslendinga á þessari öld, þú ert meiri en Hannes Hafstein. Ég minnist lengi viðbragða Ólafs. Hann brást ævarciður við og skammaði ótæpilega þann sem svo mælti. Þetta sýndi mér það eitt, hve mikill Ólafur var. Og þá er mér í minni annað atvik. I hófi í Ráðherrabústöðnum tók Ólafur allt í einu í handlegg mér, leiddi mig á tiltekinn stað og sagði: Hér hitti ég Hannes Hafstein í fyrsta sinn, hér tók hann í höndina á mér.

Pannig er Ólafur Thors ógleym-anlegur í einu og öllu. Nú heyrir hann framtíðinni til.

Þorvaldur Gardar Kristjánsson